

Kaja Plado ja Krista Sunts

Õpetamine eesti keele lugemik-tööraamatu järgi

Lihtsustatud õppe 5. klass

Tallinn 2010

Õpetamine eesti keele lugemik-tööraamatu järgi
Lihtsustatud õppe 5. klass

Autorid Kaja Plado ja Krista Sunts
Toimetanud ja küljendanud Epp Müil

Õppematerjali väljaandmist on toetanud Euroopa Sotsiaalfond ja Eesti riik programmi „Hariduslike erivajadustega õpilaste õppevara arendamine“ kaudu.

Programmi viib ellu Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus.

Kõik õigused kaitstud. Igasugune autoriõigusega kaitstud materjali ebaseaduslik paljundamine ja levitamine toob kaasa seaduses ettenähtud vastutuse.

Autoriõigus: Riiklik Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskus, 2010

ISBN 978-9949-9074-8-9 (PDF, CD-ROM)
ISBN 978-9949-9074-7-2 (PDF, on-line)

Sisukord

Sissejuhatus	7
Lugemik-tööraamatu kasutamine lihtsustatud õppe 5. klassis. <i>Kaja Plado</i>	8
Lugemistundide ülesanded	8
Eesti keel lihtsustatud õppes	9
Oodatavad õpitulemused 4. ja 5. klassi lõpuks	9
Rõhuasetused 5. klassi eesti keele õppes	10
Suhtlemine ja suuline väljendusoskus	10
Lugemistehnika ja orienteerumine tekstis	10
Sõnavaratöö	11
Teksti analüüs	11
Jutustamine	11
Lugemistundide ülesanded ja struktuur	12
Ettevalmistus uue pala käsitlemiseks	12
Sissejuhatav vestlus	12
Lugemistehnika	13
Sõnavaraline töö	13
Tutvumine tekstiga	14
Korduv lugemine ja analüüs	15
Kavastamine	17
Kokkuvõtlik vestlus	18
Jutustamine	18
Tunnikonspekti näidis	20
Teksti liigist sõltuv tunni struktuuri eripära	21
Kokkuvõtteks	24
Kasutatud kirjandus	24
Soovitusi 5. klassi lugemik-tööraamatu palade käsitlemiseks. <i>Krista Sunts</i>	25
I tööraamatu lugemispalad	25
1. Üks tähtis kuu	25
2. Esimene koolipäev	25
3. Mardi päevik	26

4.	Mardi uus kool	27
5.	Saame tuttvaks	28
6.	Mart tekitas segaduse	28
7.	Kartulipõllul	29
8.	Me käime metsas sügisel	30
9.	Sügise sünnipäev	30
10.	Lühiuurimused sügisest	30
11.	Õpetajate päev	30
12.	Köögilviljad Mardi aias	31
13.	Muinasjutud	32
14.	Seene kuld	32

II tööraamatu lugemispalad

1.	Mardi uued sõbrad	33
2.	Mardi otsus	33
3.	Vanaisa on hea	34
4.	Mardipäev	34
5.	Noorpagana lood	35
6.	Mart saab meeskonna dressid	36
7.	Usu endasse!	36
8.	Mardi sünnipäev	37
9.	Pühade tulekul	37
10.	Hansuke ja Greteke	37
11.	Piparkookide küpsetamine	38
12.	Jõululuuletused	38
13.	Jõulupuu	38
14.	Mardi jõulukalender	39

III tööraamatu lugemispalad

1.	Jõulupühad	40
2.	Talvepildid	40
3.	Head uut aastat!	40
4.	Midagi head	41
5.	Söögimajake	41
6.	Varsese reis soojale maale	41

7.	Talve võib ka maha magada	41
8.	Fotovõistlus	42
9.	Mardile meeldib suusatamine	42
10.	Reklaamplakat	43
11.	Meie lemmikloomad	43
12.	Oma loom on ikka tore küll	44
13.	Koer lapsendas põrsa	44
14.	Kuidas koer endale sõpra otsis	44
15.	Siil ajas karu pesast välja	44
16.	Mis värvi on kodu	45
17.	Suitsupääsuke ja rukkilill	45
18.	Miks Jänese huul on lõhki	45
19.	Lapsepõlve lemmikraamat	45
20.	Kalle võtab sõrmejälgi	46
21.	Mängime detektiivi	46
22.	Isamaa ja emakeel	46
 IV tööraamatu lugemispalad		47
1.	Märts	47
2.	Vapper elupäästja	47
3.	Külaskäik	47
4.	Aprill	48
5.	Pühade ootel	48
6.	Kevadpühad	49
7.	Toiduretseptid	49
8.	Lihavõtted Bullerbys	49
9.	Miks kase koor on valge?	50
10.	Kasemahl	50
11.	Paiseleht	51
12.	Ei taha, kuid peab	51
13.	Kuidas kukk maja ehitas	51
14.	Priidu kiidukukk	52
15.	Kevad	52
16.	Palju ei olegi vaja	52
17.	Kas Mardi ema hakkab kirjakandjaks?	53

18. Bullerby vanaisa saab 80-aastaseks	53
19. Suveplaanid	53
20. Suvesaar	54
 Soovitatav kirjandus õpetajale	 55

Sissejuhatus

5. klassi eesti keele lugemik-tööraamatu koostamise lähtealuseks on 1998. aastast kehtiv põhihariduse lihtsustatud riikliku (abiõppe) õppekava, kuid arvesse on võetud ka uue õppekava projektversiooni üldeesmäärke, läbivaid teemasid ja oodatavaid õpitulemusi.

Lihtsustatud õppes on eesti keelele omistatud eriline roll teadmiste hankimisel ning elus toimetuleku ettevalmistamisel. Olulisemad teadmised, mida emakeele kaudu edastatakse, on koduloolised teadmised, teadmised rahvuskultuurist, suhtlemisest ja inimeste käitumisest. Vajalik on huvi tekitamine ka selliste eluliselt oluliste tekstide lugemise vastu nagu tarbetekstid (kuulutused, retseptid, kasutusjuhendid, reisipakkumised vm reklaam jne).

Lihtsustatud õppekava lihtsustatud õppe teisel kooliastmel (3.–5. kl) on emakeele õpetuse peamiseks eesmärgiks soodustada õpilaste arengulisi muutusi tunnetuslik-kõnelises tegevuses. Nimetatud eesmärgi täitmisele aitab kaasa ka *Lugemik-tööraamat 5. klassile* (neli osa). Lisaks tekstidele on raamatus hulgaliselt ülesandeid, mille abil on võimalik arendada kõiki keele kasutamise osaoskusi: kõnetaju ja kõneloomet nii suulises kui kirjalikus kõnes. Eriti tähtsustub tekstide analüüsimise oskuste kujundamine. Ühise analüüsi käigus valmivad skeemid, mida saab kasutada abina jutustamisel. Arvestatud on lihtsustatud õppel olevate laste vajadusi ning raamatus domineerivad keele praktilist valdamist soodustavad ülesanded.

Õpiku koostamisel on arvestatud mitmeid nõudeid. Esmatähtsaks on peetud laste tunnetusliku ja kõnelise arengu eripära arvestamist ning isiksuse korrigeerimise, psüühiliste protsesside arendamise ja eetiliste-esteetiliste tõekspidamiste kujundamise vajadust, milleks annavad hea võimaluse lugemispalad.

Lisaks on silmas peetud materjali vormistamise põhinõudeid ja spetsiifikat hariduslike erivajadustega laste jaoks. Tööraamatu formaat võimaldab teksti analüüsi siduda märkmete tegemisega (sõnade joonimine, oluliste väljendite markeerimine, seoste tähistamine nooltega jne).

Õpetajale mõeldud abivahend koosneb kahest osast. Esimeses osas **Lugemik-tööraamatu kasutamine lihtsustatud õppe 5. klassis** esitatakse töö põhisuunad ja antakse metoodilisi näpunäiteid, mida peaks arvestama kõikides tundides. Õpetajaraamatu põhiosas on esitatud konkreetseid **soovitusi palade käsitlemiseks** tööraamatu eri osade kaupa.

Autorid loodavad, et õpetajaraamat kujuneb õpetajatele igapäevaseks abivahendiks ning selles esitatud soovitused aitavad kaasa laste lugemisoskuse ja tekstiga töötamise oskuse paranemisele.

Lugemik-tööraamatu kasutamine lihtsustatud õppe 5. klassis

Kaja Plado

Kerge vaimupuudega lapsed on 5. klassis valdavalt arengutasemel, mil kasvab suhteliselt kiiresti analüütilise taju osatähtsus ja saab võimalikuks kujundilise mõtlemise arendamine. Mälukujutlusi rikastatakse ja täpsustatakse nii taju kui sõnalise väljenduse abil. Nimetatud töö korraldatakse õpetaja pideva suunamise ja abiga. Emakeele tundides tegeldakse keeleüksuste (sõnad, sõnavormid, sõnaühendid, lause, tekst) tähenduse selgitamise, täpsustamise ning nende valiku ja kombineerimisega. Laste arengu toetamiseks on vaja otstarbekalt kasutada näitvahendeid ja õppetegevuse materialiseerimist. Näitlikustamise abil peaks olema võimalik tuua esile keeleliste väljendusvahendite tähendust (näitmaterjali semantiseeriv funktsioon). Näitvahendid on mälule toeks tekstides kirjeldatud sündmuste meenutamisel (näit-materjali situatsiooni taastav funktsioon) ning abistavad õpilasi verbaalsel eneseväljendusel ehk jutustamisel (ütluse struktuuri moodustamist toetav funktsioon). Vajalik on näit-vahendite eesmärgipärane ning otstarbekas valik. 5. klassis peaks rõhuasetus olema pigem skemaatilisel näitlikkusel. Sellest printsiibist lähtuvalt on lugemikus piiratud tekstide juurde kuuluvate illustreerivate piltide kasutamist ja eelistatud graafilise ja verbaalse näitlikkuse kombinatsiooni teksti analüüsi, stseenide järjestamise ja jutustamisoskuse kujundamise toetamiseks.

Lugemistundide ülesanded

Lugemistundide ülesandeks on laste kõne kõikide liikide ja vormide arendamine. Erilise tähelepanu all peaks olema seejuures kuuldust ja loetust arusaamise kujundamine. 5. klassis pole lihtsustatud õppel olevate õpilaste lugemisoskus veel piisavalt automatiseerunud, seepärast on vajalik lugemistehnika (õigsus, ladusus, ilmekus) jätkuv arendamine. Teise kooliastme lõpuks peaksid õpilased olema jõudnud nii sisult kui keeleliselt jõukohaste tekstide valdavalt ladusa lugemiseni, mis võimaldaks keskenduda teksti analüüsile loetu mõistmise eesmärgil. Teksti analüüsil arvestatakse ja arendatakse orienteerumisoskust lõigu ja seejärel ka teksti piires, teksti mõistmise peamiste strateegiate kasutamisoskust.

Lugemik-tööraamatus esitatud harjutused suunavad teksti mõistmise osaoskuste kujunemist, tekstis oleva teabe võrdlemist, hindamist ja kasutamist. Väärtushinnangute ja hoiakute kujunemisele aitab kaasa tekstide sisu, mille valikul ja koostamisel on silmas peetud läbivaid teemasid ning on lähtunud õppevara kasvatusliku ja arendava suunitluse nõudest. Kasutatud tekstides kirjeldatakse lastele kogemuslikult tuttavaid olukordi, mille abil saab luua eetilisi kujutlusi, kujundada õppijate hoiakuid ja tööharjumusi. Tegelaste käitumise kirjeldus ja dialoogid nende vahel on heaks allikaks suhtlemisprotsessi analüüsil. Kommunikatiivsete oskuste arendamise eesmärki täidavad tekstid, mille abil on võimalik harjutada laste omavahelist suhtlemist. Vastavad konkreetset soovitused on esitatud iga pala kohta, mis

võiksid ühtlasi olla eeskujuks õpetajale samalaadsete töövõtete lisamiseks või teiste tekstide analüüsil.

Lugemik-tööraamatus on materjali esitamisel kasutatud taju soodustamiseks erinevaid trükitehnilisi võtteid: taustavärvid, graafilised lahendused, esiletõsted, liigendused vms. Materjali vormistus annab võimaluse lugemise käigus teha märkmeid, joonida vajalikke teabeüksusi või keelendeid. Sellekohaseid viiteid on esitatud korralduste või ülesannetena tööraamatus, kuid õpetajale jääb võimalus olemasolevaid tööjuhendeid täpsustades ja täiendades suunata õpilasi teadlikult tööle tekstiga ning arendada enesekontrolli. Kindlasti on vajalik töö klassis diferentseerida.

Eneseväljenduse kujundamisel keskendutakse vastavalt ainekavale tekstilähedase jutustamis- oskuse arendamisele. Tekstilooma (jutustamise) kõikide alloperatsioonide sooritamist toetatakse abivahenditega. Teksti ümberjutustamine saab võimalikuks, kui sisu on mõistetav, lapsel on piisavalt keelalisi väljendusvahendeid ja ta suudab nendega opereerida (leida sobivad sõnad, moodustada vajalikud sõnavormid, laused, lauseid omavahel siduda). Nimetatud oskuste kujundamiseks on vaja siduda töö keeleõpetuses ning lugemistundides: keeleõpetuses omandatud grammatilised vormid võiksid leida rakenduse jutustamisel, tekstides esinevad keerukamad väljendid lülitada keeleõpetuse harjutusvarasse.

Eesti keel lihtsustatud õppes

Käesolev *Lugemik-tööraamat* vastab lihtsustatud õppe korraldusele ja ainekavale, materjali esitamisel on järgitud lugemistunni ülesehituse põhistruktuuri, milles töövõtete järjekord tuleneb teksti tajumise psühholoogiast. Konkreetse tunni ülesehitus sõltub loetavast palast (teksti tüübist). Oma erinõuded ja eripära on muinasjuttude, luuletuste (valmide) või teabetekstide käsitlemise tunnil. Õpetajal on tundi ette valmistades tarvis arvestada konkreetsete õpilaste arengut, kohalikke olusid ja kooli võimalusi. Tunni käigus tuleb kujundada mitmesuguseid õpioskusi, millest lugemistunnis tähtsustuvad tööjuhiste mõistmine ja täitmine, orienteerumine tekstis, tekstide mõistmine ja enesekontroll. Ainekavas määratletakse oodatavad õpitulemused iga klassi lõpuks.

Lihtsustatud õppe 4. klassi lõpetaja...	Lihtsustatud õppe 5. klassi lõpetaja...
Mõistab ja koostab kuni 6-sõnalist lihtlause.	Mõistab ja kasutab kuni 6-sõnalist lihtlauset.
Rakendab (abiga) õpitud funktsioonides käändevorme sõnauhendis ja lauses.	Rakendab lauses sõnade muutevorme õpitud funktsioonides.
Laiendab lihtlauset skeemide ja süntaksiküsimuste abil. Kasutab laiendatud lihtlauset ja sihitisolauset.	Mõistab õpitud koond- ja liitlauset liike tekstis ja tekstiväliselt, oskab neid suunatult moodustada.
Osaleb üksteise tegevust reguleerivas dialoogis ühistegevuse ajal.	Kasutab eri tüüpi dialoogireplike koostegevuses, teeb kokkuvõtteid ühistegevusest.
Loeb õpitud teksti sõnade ja süntagmade kaupa, arvestades kirjavahemärke.	Täidab valiklugemise ülesandeid õpitud teksti häälega ladusalt või endamisi vaikselt lugedes.
Loeb õppimata teksti vähemalt sõnahaaval.	

Leiab küsimuste-korralduste järgi tekstist sõnu, lauseid ja lõike, sh peamõttele osutavaid lauseid.	Leiab küsimuste-korralduste järgi tekstist sõnu, lauseid ja lõike, osaleb lõigu ja teksti peamõtte sõnastamisel.
Annab ühisvestluses hinnanguid tegevusaktidele.	Annab hinnangu ning põhjendab tekstis kirjeldatud tegevusakte.
Vastab küsimustele teksti kohta (põhjused seosed, hinnangud tegevustele, tegudele).	
Tuletab õpetaja juhendamisel tekstis sõnastamata teabe, toetudes oma kogemustele ja teadmistele.	
Võrdleb ja kirjeldab esemeid (kuni 3 objekti rühmas), kirjeldab ühistegevust.	
	Sooritab tuttavaid õpitoiminguid suuliste ja kirjalike hargnenud korralduste alusel, sh osaleb tegevuse planeerimisel, valides ja kasutades abivahendeid.
Annab tekstilähedaselt edasi teksti või lõigu sisu (toetudes abivahenditele).	Annab tekstilähedaselt edasi tekstilõikude sisu, pealkirjastab lõike ja osaleb sõnastuse täpsustamisel.

Rõhuasetused 5. klassi eesti keele õppes

Suhtlemine ja suuline väljendusoskus

Kuulamine ja jälgimine. Ülesannete täitmine suuliste ja kirjalike hargnenud selgitustekorralduste alusel. Suuliste kokkuvõtete tegemine oma tegevusest, ühistegevusest. Tuttavate sündmuste ja tegevusaktide põhjuste, tingimuste, eesmärkide ja tulemuste mõistmine ning nende väljendamine ühisvestluses. Oma tegude analüüs suunatult. Teistes ainetes (matemaatika, tööõpetus, loodusõpetus jm) omandatud toimingute kirjeldamine.

Koostegevuses vastastikune reguleerimine (dialoog vormis: teade-küsimus-vastus jne). Suhtlemiseesmärkide mõistmine: käskude-korralduste, palvete, teabe, tingimuste jne praktiline mõistmine ja väljendamine kõnes. Otsekõne kaudse väljendamise harjutamine kõnes. Jutukese koostamine olu- ja tegevuspiltide järgi, ühiste samateemaliste jutukeste koostamine (abi: plaan, õpetaja suunavad repliigid).

Lugemistehnika ja orienteerumine tekstis

Uue teksti lugemine. Õpetaja/õpilase esmase lugemise jälgimine raamatust. Lugemine häälega sõnade ja lihtsamate süntagmade kaupa.

Lugemise harjutamine. Ladususe ja ilmekuse harjutamine, sh individuaalsed ülesanded. Varem häälega loetud teksti vaikne korduv lugemine ette antud ülesandega.

Õpitud teksti lugemine ladusalt (kõne tempos) kirjavahemärke arvestades, endamisi ülesandega.

Sõnavaratöö

Tundmatute sõnade leidmine lõigust, sõnatähenduse täpsustamine sõltuvalt kaastekstist. Sõnade ja väljendite asendamine valikuks antud sõnadega. Õpilase väljendite võrdlemine originaaltekstiga. Võrdluste ja ülekantud tähendusega sõnade leidmine ja selgitamine ühiselt. 4–5 sõna või väljendi aktiveerimine teksti analüüsidest ja taastades.

Teksti analüüs

Teksti korduv lugemine ja analüüs. Lauseis sisalduva teabe seostamine, keeleliste väljendusvahendite analüüs, objektide ja sündmuste oluliste ja/või iseloomulike tunnuste ning omaduste leidmine. Järelduste tegemine ja puuduva informatsiooni tuletamine ühisvestluses.

Dialoogi analüüs. Dialoogi ütluse või repliigi ja (õpetaja poolt sõnastatud) strateegiate sobitamine tekstis esineva otsekõnega. Puuduva teabe tuletamine kuulaja ja kõneleja seisukohalt.

Valiklugemine. Sõnade, lausete ja lõikude leidmine tähenduse või asukoha viite järgi, olulise teabe leidmine lõigust. Lause mõtet väljendavate sõnade, samaviiteliste sõnade ja lauseid siduvate sõnade leidmine tekstist. Küsimustele ja korraldustele vastamine lause(te), sõnaühendi(te) või sõna(de)ga tekstis. Ülesannete sõnastamisel lähtutakse kõikidest mõistmisstrateegiatest, rõhuasetusega põhjus-tagajärg-seoste tuletamisele ning meta-keeleliste ülesannete täitmisele.

Teksti jaotamine lõikudeks ja nende pealkirjastamine (kokkuvõtliku lausega) õpetaja suunamisel. Lõigu peamõtte väljendamine oma sõnadega, selle ühine täpsustamine.

Küsimuste *Miks? Milleks?* sobitamine lause või lõiguga, esitamine üksteisele.

Kirjeldatud sündmuste ja tegevusaktide põhjuste, tingimuste, eesmärkide ja tulemuste mõistmine ning hinnangu andmine tegelaste käitumisele ühisvestluses. Hinnangu põhjendamine valiklugemisega, võrdlemine klassikaaslaste käitumisega.

Jutustamine

Teksti taastamine. Tekstilähedase valikjutustamise harjutamine (abiks sõnaühendid, tugi-sõnad, põhilist teavet sisaldavad lühilaused, tugilaused, -sõnaühendid, -sõnad). „Sõnaliste piltide“ maalimine. Jutustamine illustratsioonide järgi, rõhutades detaile ja kirjeldades miimikat. Jutustuse võrdlemine autoritekstiga.

Oluliste lausete leidmine tekstist ja nende seostamine õpetaja juhendamisel kokkuvõtliku jutustamise eeltööna.

Teksti analüüsi oskus on aluseks tekstist õppimisele. Lugemine, kirjutamine, orienteerumine tekstis, vaatlus- ja võrdlusoskus jm omandatakse lihtsustatud õppe 5. klassi lõpuks tasemel, mis võimaldab neid edaspidi kasutada järgmise kooliastme ülesannete täitmisel. Nimetatud oskus on vajalik, sest 6. klassis alustatakse ajaloo ja maateaduse õppimist. Keerukamaks muutuvad loodusõpetuse ning inimeseõpetuse õppetekstid.

Lugemistundide ülesanded ja struktuur

Lihtsustatud õppe lugemistunnis on oluline võimalikult palju töötada tekstiga, täita erinevaid ülesandeid lugemisele toetudes. Lugemine saab olla ka lähtepunktiks teistele ülesannetele, teksti kaudu on võimalik laiendada ja täpsustada sõnavara, kujundada muuteoperatsioonide sooritamise oskust (vajalik jutustamiseks).

Lugemistundide läbiviimisel on oluline aktiveerida õpilaste verbaalset väljendust. Õpetaja kõne ei tohi domineerida.

Lugemik-tööraamatu tekstidega töötamisel on otstarbekas järgida **ilukirjandusliku pala käsitlemise tunni raamstruktuuri**, mille peamised etapid on:

- Häälestamine
- Kodutöö kontrollimine
- Ettevalmistus uue teksti lugemiseks
- Tutvumine tekstiga, teksti esmane lugemine
- Teksti korduv lugemine ja analüüs (sh kavastamine)
- Kokkuvõtte (sh peamõtte sõnastamine)
- Jutustamine jt loomingulised ülesanded
- Kodutöö juhendamine

Esitatud raamstruktuur realiseeritakse vastavalt laste oskustele, loetava teksti kunstilisele žanrile ja sisule. Kõige mahukam on reeglina teksti korduva lugemise ja analüüsi osa, mis tuleb kindlasti korraldada nii, et lapsed tegeleksid aktiivselt tekstiga. Rohkem kui teiste tundide läbiviimisel tähtsustub lugemistunnis emotsionaalsus. Kui õpetaja ei puuduta laste tunde- ja tahtevalda, siis muutub töö formaalseks aruteluks ning ei täida selle ette seatud kasvatuslik-arenduslikku eesmärki.

Ettevalmistus uue pala käsitlemiseks

Ettevalmistus uue teksti lugemiseks ja selle mõistmiseks sisaldab häälestust probleemile, vajalike taustteadmiste aktiveerimist või andmist, laste kogemuste meenutamist, hoiakute kujundamist. Otstarbekas on õpetaja poolt korraldatud suunatud vestlus.

Ettevalmistav etapp peab sisaldama sissejuhatavat vestlust, sõnavaralist tööd ja lugemistehtnilisi harjutusi.

Sissejuhatav vestlus

Sissejuhatava vestluse ülesandeks on toetada õpilasi palas käsitletava probleemi mõistmisel. Heaks võtteks on osutunud teemakohaste väidete esitamine ja nende õigsuse määramine enne pala lugemist. Selle võttega saab välja selgitada laste eelteadmisi ning hoiakuid. Vastavalt aktiveeruvad nende varasemad kogemused ning õpetaja jaoks selguvad puuduolevad taustteadmised. Väidete õigsuse määramine motiveerib ka lugemist: saame teada, kas me oleme õigesti (täpselt) arvanud, hinnanguid andnud.

Otstarbekas on kirjeldatav probleem siduda laste endi eluga või analoogsete juhtumistega klassis/koolis. Lugemik-tööraamatu tekstid, milles kirjeldatakse eakaaslase tegemisi, annavad selleks väga hea võimaluse.

Lugemistehnika

Lihtsustatud õppel olevate laste lugemisoskus kujuneb puudulikul kognitiivsel foonil. Aeglane, piiratud ja fragmentaarne taju raskendab lugemiseks vajalikku sünteesi, läbitavad etapid kulgevad aeglaselt. Mõju avaldab ka vähene huvi lugemise vastu.

Loetu mõistmise seisukohalt on vaja silbilis-analüütiliselt ning sõnahaaval lugemise tasemelt võimalikult kiiresti üle minna etapile, kus juhtivaks lugemisviisiks saab sünteetiline lugemine. Lihtsustatud õppes on nimetatud eesmärk 5. klassis enamasti veel saavutamata. See tingib ka vajaduse pöörata tähelepanu lugemistehnika (õigsus, ladusus, ilmekus) parandamisele. Tööd toetab laste oskusi arvestav lugemismaterjal. Sel etapil valitakse või koostatakse lugemiseks sisult ja keeleliselt väljenduselt lastele jõukohaseid (vajadusel kohandatud) tekste. Soovitav on nõrgematele lastele anda klassis loetava teksti suurendatud kirjaga variant, mida on kergem jälgida. Keerulisema häälikulise struktuuriga ja/või pikad sõnad ning lastele võõrad ja kõnes harvaesinevad väljendid on otstarbekas tahvlile kirjutada ning enne pala lugemist sissejuhatava vestluse raames ühiselt läbi analüüsida ja lugema õppida. Lugemise hõlbustamiseks on soovitatav kasutada graafilisi orientiire (pika sõna liigendamine kõnetaktideks, liitsõna liitekohta tähistamine, hääldamiseks vajaliku rõhulis-rütmilise struktuuri leidmiseks rõhumärkide kandmine sõna kohale). Tekstis võib lugemise ladususe saavutamiseks tähistada pausid ning kaarega ühendada need sõnad, mille vahel lugemisel pausi teha ei tohi.

Lugemistehnika arendamisel on vajalik toetada aimamisprotsesse, mis lugemisel on alati aktiivsed. Lihtsustatud õppe 5. klassi lapsi tuleb suunata aimamisprotsesse (sõna hüpoteesi) kontrollima. Selleks sobivad mitmesugused ülesanded erinevatest sõnavormidest koostatud sõnaühendite või lühikeste lausete lugemiseks.

Järk-järgult tuleb kujundada vaikse (endamisi) lugemise oskust. Selleks kasutatakse varem loetud tekstilõike. Endamisi lugemise korraldus seotakse sisulise ülesandega, mis mõtestab lugemise (nt *loe ja leia, mida tegi..., missugune oli..., kuidas vastas..., mis sõnadega ütles...*). Nimetatud töö annab baasi järgmise kooliastme üleannete täitmiseks, mil peab suutma lugeda ladusalt ja leidma informatsiooni oma teadmiste vastavast jõukohasest tekstist.

Üheks lugemistehnika taseme näitajaks on ilmekus, mis on saavutatav vaid siis, kui loetust on aru saadud. Lugemistehnikat arendatakse seoses mõistmisega, seega tuleb harjutuste tegemisel alati pöörata tähelepanu loetu tähendusele. Esmatähtis on kasutada lastele huvipakkuvat ning sisult eakohast lugemisvara. Ilmekuse arendamiseks sobivad mitmesugused luuletused ja dialoogid. Hoiduma peaks kunstlikust paatosest ja sõnade juhuslikust rõhutamisest. Eesmärgiks tuleks seada lugemine sobiva tooniga kõne tempos, õigesti pauseerides ning olulist infot rõhutades. Ilmeke lugemise saavutamise eesmärgil tuleb juba analüüsi käigus tekstis tähistada rõhutavad sõnad, pausid, intonatsioonimuutused.

Lihtsustatud õppe 5. klassis on õpilased väga erineva lugemisoskuse tasemega, seetõttu on eriti oluline lugemistehnika arendamise töövõtete valikul ning töökorralduste andmisel jälgida laste individuaalset eripära, oskusi ja nende oskuste dünaamikat.

Sõnavaraline töö

Metoodilises kirjanduses rõhutatakse alati uute ja tähenduselt tundmatute sõnade selgitamise vajadust. Sõnade selgitamine ei tähenda aga ilmingimata nende suulist selgitust. Sõnavaralise töö eesmärgiks on luua kujutluspilt sõnaga nimetatud objektist, nähtusest või tunnusest.

Selleks ei piisa sageli kasutatavast korraldusest: *nimeta teise sõnaga*. Sünonüümi (ka antonüümi) leidmine eeldab juba olemasolevat kujutlust, rikkalikku sõnavara ning oskust sellest leida sobiv vaste uuele sõnale.

Õpiraskustega laste puhul toimivad paremini need võtted, milles esmalt esitatakse uus objekt või nähtus tajutavas vormis ning seejärel nimetatakse sõna või väljend. Võimalik on ka vastupidine käik: enne nimetus, siis taju.

Kõige vähemefektiivseks tuleb pidada sõnade selgitamist verbaalses vormis, mis on aga kõige lihtsamini teostatav ning koolipraktikas üldiselt ka kõige levinum. Verbaalsetest võtetest sobivad paremini sõnade sobitamine ja valik.

Tuleb märkida, et sõna ühekordsest selgitamisest selle tähenduse mõistmiseks kindlasti ei piisa. Õpetaja peab tegema valiku ning otsustama, mis sõna jätta passiivse mõistmise tasandile, mida aga aktiivselt kasutada. Otsustamisel võib abiks olla ka sagedussõnastik. Kui eesmärgiks seatakse mingi väljendi kasutamine aktiivses kõnes, tuleb tunni jooksul õpilasi suunata seda sõna mitmesuguste ülesannete käigus korduvalt kasutama. Aktiivseks kasutamiseks võiks olla tunnis valitud maksimaalselt 4–5 sõna või väljendit.

Uue pala käsitlemist ettevalmistav osa tunnis on otstarbekas lõpetada vestluses mingi kindla hüpoteesi või probleemipüstitusega, millele võiks otsida lahendust järgneva lugemise käigus.

Teksti mõistmist soodustab, kui selle käsitlemisel läbitakse kolm etappi:

- Tutvumine tekstiga, teksti esmane taju.
- Esmase tajupildi täpsustamine detailidega (korduv lugemine ja analüüs).
- Tervikliku tajupildi kujundamine (valiklugemine, jutustamine).

Tutvumine tekstiga

Esmase lugemise eesmärgiks on luua kujutluspilt kirjeldatavast. Esmase tajupildi saavutamiseks loetakse tööraamatus olevat tervikteksti. Õpetajal tuleb töö korraldada lugemisenähtude kaupa (lõigud on nummerdatud). Lõigu lugemisele järgnevad kohe esmased sisu taastavad küsimused loetu kohta.

Teksti esmasel lugemisel kombineeritakse erinevaid võimalusi. Tavaliselt loevad 5. klassi õpilased uut teksti häälega, individuaalselt, mõned laused/lõigud loetakse ka kooris. Peamõtte väljatoomise seisukohalt tähtsamad laused, kellegi sõnad või emotsionaalset esitust nõudvad tekstilõigud on soovitatav lugeda õpetajal. Oluline on seejuures kindlustada, et õpilased jälgiksid nii õpetaja kui kaaslase lugemist. Selleks, et lapsed suudaksid loetavat jälgida, tuleb uut teksti lugeda pisut aeglasemas tempos.

Õpetaja võib lugemise ajal täiendada teksti omapoolsete repliikidega või osutada näitvahenditele. See on vajalik eelkõige siis, kui tekstis on mitmed mõttelüngad.

Lõigu esmasele lugemisele järgnevad mõned kirjeldatud sündmust või olukorda taastavad küsimused, mille eesmärgiks on fikseerida üldine raam sündmusele (aeg, ruum, tegelased, üksikjuhtumiste ahel). Sisuga taastavad küsimused on lihtsad (ei alga küsisõnadega *Miks?* ja *Milleks?*). Küsimuste esitamisel tuleb silmas pidada, et lapsed saaksid vastamisel toetuda tekstis väljaöeldud infole. Kõiki sisuga taastavaid küsimusi pole lugemik-tööraamatus sõnastatud, aga vajadus nende järele on olemas.

Korduv lugemine ja analüüs

Teine etapp teksti mõistmisel on **korduv lugemine** erinevate ülesannetega pala sisu, mõtte ja keeleliste väljendusvahendite **analüüsi** eesmärgil. See on tunni põhiosa, mille käigus kujundatakse lastel orienteerumisoskust lõigu või teksti piires ning teksti mõistmise osaoskusi (teksti mõistmise strateegiaid). Sama teksti esitus lõikudena värvilisel foonil annab formaalse piiri lõigu korduvaks lugemiseks ning detailsemaks sisuliseks ja keeleliseks analüüsiks.

Kui lõikude kaupa on tekst loetud ja analüüsitud, on vahel otstarbekas uuesti tagasi pöörduda tervikteksti lugemise juurde, et õpetada lapsi leidma sealt vajalikku informatsiooni, mis on sõnastatud kas ühes või mitmes lõigus, siduma mitmes eri lõigus esitatud teavet ning lõppkokkuvõttes orienteeruma kogu teksti ulatuses. Tööd hõlbustavad lõikude järjekorranumbrid terviktekstis.

Lugemik-tööraamatus on koostatud ülesanded ja harjutused iga pala juurde. Otstarbekas on analüüsides mitte piirduda ülesannete suulise lahendamise, vaid analüüsi tulemuste fikseerimiseks rakendada ka kätt: õpilasi on otstarbekas suunata joonima, värviliselt markeerima või ka välja kirjutama vastuseks leitud keelendeid, tegema märkeid lehekülje servale vms. Vajalik on kujundada tekstiga töötamise oskusi, mis on oluline konspekteerimisoskuse kujunemiseks.

Jälgida tuleb, et õpilased täidaksid ülesande täpselt juhise järgi. Sagedased on olukorrad, kus laps vastab õpetaja küsimusele põhimõtteliselt õigesti oma kogemuse baasil või loetu põhjal mälu järgi. Kui eesmärgiks on seatud teksti analüüsioskuste kujundamine, siis ei tohiks sellise vastusega piirduda, vaid nõuda kinnitust või vastuse täpsustust tekstis väljendatud lause leidmise ja lugemisega.

Tekstianalüüsi oskuste kujundamiseks sobivad hästi valiklugemise ülesanded. Vaja on suunata lapsi vastust tekstist otsima (*vasta raamatu lausega*) või mälu/kogemuse põhjal antud vastust teksti alusel kontrollima (*kas raamatus oli ka nii?*), täpsustama (*raamatus oli veidi täpsemalt kirjas*), täiendama (*raamatus oli veel midagi...*). Õpilast suunatakse vastuse andmise järel otsima tekstis kohta, kus vastus kirjas ning seda lugema.

Tööraamatus on esitatud ülesandeid sõnade ja väljendite otsimiseks, tähistamiseks, tabelisse kandmiseks. Ülesanded, mille sooritamiseks tuleb kindlasti kasutada teksti, on tähistatud raamatu sümboliga.

Oluline on õpetada lapsi ka ise teksti kohta küsimusi esitama. Lihtsamate küsimuste esitamisega saavad 5. klassi õpilased eeldatavasti juba ise hakkama. Esialgul võivad veel abiks olla valikuks antud küsisõnad, keerulisematel juhtudel või nõrgematele õpilastele ka küsi-lausetega algused.

Lugema õppides kujuneb ka oskus mõista loetu sisu. Tekstide mõistmine ja varjatud teabe tuletamine sõltuvad õpilase eelteadmistest ja kogemustest. Peamised **teksti mõistmiseks vajalikud oskused on:**

- Loetud lause tähenduse mõistmine.
- Lause tähenduste ja mõtete seostamine ning ühendamine tervikuks.
- Tekstis sõnastamata teabe tuletamine.
- Tekstis orienteerumine, teabe otsimine.
- Teksti peamõtte leidmine või sõnastamine.
- Allteksti ehk varjatud mõtte mõistmine.

Nimetatud oskused eeldavad teatud tekstimõistmise strateegiate rakendamist, mida on silmas peetud ka tööraamatu ülesannete koostamisel.

Tööraamatus on harjutused **lause tähenduse mõistmiseks** (*propositsioonistrateegia* rakendamiseks). Lause tähendus sõltub selles kasutatud sõnade ja sõnavormide nii leksikaalsest kui grammatilisest tähendusest. Vajalik on välja tuua sõna tähendus kontekstis, milles see esineb. Propositsioonistrateegia rakendamine võimaldab luua tekstiga võimalikult täpses vastavuses oleva kujutluspildi kirjeldatud sündmusest.

Ülesanded, mis seda oskust kujundavad, on suunatud sõnade leidmisele, sünonüümsele asendamisele, sõnadevahelise seose märkimisele lause piires. Tähelepanu tuleb pöörata vabadele laienditele lauses, sest just need võivad lapsel lugedes märkamata jääda ning põhjustada ebatäpse kujutluspildi teket. Toetavad on sellised ülesanded, milles lastel on vaja valida sobivaid, eraldada mittesobivaid (negatiivne valik) sõnu, ühendada pilt ja sõna, võrrelda kogemuse põhjal antud vastust autori sõnastusega jne.

Lausete tähenduse ja mõtete seostamise (*lokaalse sidususe strateegia*) kasutamine eeldab oskust siduda omavahel mitmes lauses olev teave. 5. klassis õpetame lapsi seostama kahe (enamasti) kõrvuti asetseva lause informatsiooni. Selle oskuse kujundamine nõuab teksti korduvat lugemist ja töökorralduste esitamist lausepaaride või lõikude piires. *Lugemik-tööraamatus* on lisaks sisulistele küsimustele esitatud korraldus ka täiendavaks teksti juurde pöördumiseks, et saada teada, mitmes (või mitmendas) lauses või lõigus oli peidus vastamiseks vajalik info.

Lokaalse sidususe strateegia kasutamine eeldab laste kogemuste ning varem omandatud teadmiste aktiveerimist ning seostamist tekstis kirjapanduga. Teksti mõistmise sügavus sõltub lugejast/kuulajast, tema eelteadmistest ning sellest, kuidas ta neid teadmisi lugemisel kasutada suudab.

Ülesanded, mis toetavad lokaalse sidususe strateegia rakendamisoskuse kujunemist, on näiteks sobitusülesanded, küsimuste moodustamine etteantud küsisõnadega jne.

Teksti sisu kujutamiseks **skemaatilise näitlikkuse** abil (*visualiseerimisstrateegia*) kasutatakse jooniseid, graafikuid, hargmikke, skeeme, tabeleid jm. Sõltuvalt tekstist saab kasutada erinevat vormistust. Sündmuse ajalise kulu tähistamiseks sobib kasutada nn *ajatelge*, millele märgitakse olulised sõnad (harilikult tegusõnad). Teksti süvendatud analüüsi käigus saab sellist skeemi lastega koostada ning hiljem kasutada ühiselt koostatud vahendit jutustamise abivahendina. *Lugemik-tööraamatus* on skeemid enamasti ette joonistatud, analüüsi ajal tuleb täita lüngad, tühjad lahtrid, joonistada puuduvad pildid, lisada märksõnad. Mõistagi on täpse pildi joonistamise eelduseks tekstis oleva teabe täpne mõistmine, mis saab võimalikuks propositsioonistrateegia ja/või lokaalse sidususe strateegia rakendamisel. Järelikult on teksti süvendatud analüüsil samaaegselt vajalik kasutada erinevaid oskusi.

Teksti kui terviku mõistmiseks on vaja rakendada **makrostrateegiat**. Selleks on oluline töödelda informatsiooni esmalt lõikude, seejärel kogu teksti ulatuses. 5. klassi *Lugemik-tööraamatu* pikemad tekstid on jaotatud osadeks, makrostrateegia rakendus on vajalik nii ühe osa, hiljem kogu teksti ulatuses. Teksti analüüsi käigus tuleb õpetada vähemtähtsa ja konkreetse teabe kõrvalejätmist, olulise ja üldistatud informatsiooni fikseerimist võimalikult hästi tajutavas vormis.

5. klassi eesti keele ainekava nõuab tekstilähedase jutustamisioskuse kujundamist, kuid teksti sisu võib detailselt edasi anda ka valikjutustamise vormis. See eeldab ka teistsuguse makro-

strateegia rakendamist: õpilane annab ülevaate kogu tekstist näiteks teatud tegelase tegevuse kaudu. Loomulikult tuleb õpilasi jutustamisel abistada ning skeemid ja graafikud koos oluliste märksõnadega on seejuures hindamatuks abivahendiks.

Oluline on 5. klassis kujundada ka tekstilõikude pealkirjastamise oskust. Töö toimub analüüsi käigus ja õpetaja suunamisel. Vajalik on sõnastada lõigu peamõte, st üldistada lõigu sisu. See ülesanne pole õpilastele kerge. Otstarbekas on esmalt valikuks pakkuda võimalikke sõnastusi (sh mittedobivaid) ning ühiselt analüüsides otsustada kõige sobivam. Lugemikus on tekstide ja lõikude järel esitatud valikuks mitmed sõnastused, mille sobivust tuleks hinnata ning lõppvalikut põhjendada.

Kavastamine

Üks makrostrateegia rakendusi on **kava koostamine**. Kavastamise käigus õpitakse eraldama mõttelisi lõike palast, leidma ja sõnastama lõigu peamõtet, nägema seoseid lõikude vahel. Kava õpitakse kasutama ka jutustamise abivahendina. Loetud pala kavastamine eeldab selle eelnevat analüüsi. Verbaalse kava koostamisel tuleb hoiduda kavapunktide ebamäärasest sõnastamisest ning järgida ühtset stiili kava piires. Iseseisva kavastamiseni 5. klassi õpilased veel ei jõua, küll aga on vajalik vastav eeltöö koostegevuses õpetajaga:

- etteantud kavapunktide järjestamine teksti alusel,
- alustatud kavapunkti lõpetamine,
- kavapunkti ümbersõnastamine (sh täpsustamise eesmärgil),
- kavapunkti ja lõigu (ka pildi) sobitamine,
- kavalünga leidmine ja täitmine.

Vastavaid ülesandeid leidub 5. klassi tööraamatus, kuid need võiksid olla näidiseks ka töötamisel teiste ainete õppetekstidega.

Suurem rõhk peaks 5. klassis olema siiski graafilisel kaval ehk skeemistrateegia rakendamise väljundil.

Kõikide tekstimõistmisstrateegiate rakendus eeldab orienteerumist mingis tekstilõigus või terviktekstis. Selle oskuse kujundamiseks on sobivad **valiklugemise** ülesanded. Valiklugemise ülesannete eesmärgiks on fikseerida otsitav teave. Nimetatud ülesanne eeldab lugemist mingist kindlast kohast teatud kohani, kusjuures otsene korraldus, kust alustada või lõpetada puudub. Lihtsam on ülesanne, kus vastuseks õpetaja küsimusele tuleb lugeda lause või vormiliste vahenditega piiritletud lõik (tühi rida lõigu ees ja järel, taandrida, kellegi kõnele viitavad jutumärgid). Õpetaja esitab küsimuse ja korralduse: *loe vastav lause*. Õpilasi suunatakse sel viisil otsima sõnu, lauseid või lõike tähenduse järgi, info tähtsuse järgi, aga ka keeleliste väljendite analüüsimise ning metakeeleliste ülesannete täitmise eesmärgil. Küsimuste ja ülesannete sõnastus peaks lähtuma kõikidest tekstimõistmise strateegiatest (lause tähenduse täpsustamine, lausetevahelise seose fikseerimine).

Keerukam valiklugemise ülesanne nõuab lausete valikut lõigu sees, st lugemise alguspunkt ei ole lõigu alguses ja lõpppunkt lõigu lõpus. Levinud on veel **temaatiline lugemine**, mille puhul tuleb teha valik mitme lõigu, teinekord isegi mitme teksti ulatuses.

Valiklugemise ülesanded esitatakse kindlal eesmärgil: mingi vajaliku teabe leidmine, kava koostamine, teksti sisu alusel loomingu ülesande täitmine, tekstist lühikokkuvõtte tegemine või väljaütlemata teabe sõnastamine.

Valiklugemise oskus on omakorda eeldus **valikjutustamisele**, st jutustamise liigile, mille oskust hakatakse kujundama järgmisel kooliastmel. Valiklugemise abil võib tähelepanu pöörata lõigu kõige olulisemale lausele. See oskus on eelduseks **kokkuvõtliku** jutustamis- oskuse kujunemisele.

Kokkuvõtlik vestlus

Kokkuvõtliku vestluse eesmärgiks on sõnastada teksti peamõtte. 5. klassis vajavad õpilased selles töös õpetaja abi. Eelnev analüüs peaks olema ettevalmistus peamõtte sõnastamisele. Mitmed tekstid 5. klassi *Lugemik-tööraamatus* annavad teadmisi suhtlemisest ja inimeste käitumisest. Teksti käsitlemiseks on soovitatud kasutada käitumisakti analüüsi algoritmi:

- Tuua välja tegelase käitumise motiiv.
- Analüüsida tegelase eesmärkide saavutamise tingimusi.
- Kirjeldada tegevust (tegevusi).
- Näidata tegevuse tulemust, selle mõju tegutsejale ja teistele.
- Anda hinnang.

Käitumisakti analüüsi algoritmi on tööraamatus vastavalt skemaatiliselt ka kujutatud. Hinnanguid tuleb kindlasti lasta põhjendada nii laste oma kogemustele toetudes kui valiklugemisega. Tööraamatus on mitmed palad, mis annavad võimaluse verbaliseerida sotsiaalseid suhteid, kujundada lastes väärtushinnanguid ja hoiakuid erinevate eluliste nähtuste suhtes.

Kui nooremates klassides loeti tekste, milles esines kindel juhtlause, või selle puudumisel sõnastas peamõtte õpetaja, siis 5. klassis jõutakse peamõtte sõnastamiseni valiklugemise või ühise vestluse käigus. Sageli kasutatakse sobivaid vanasõnu või kõnekäande, kuid lihtsustatud õppes nõuavad need täiendavat tähenduslikku analüüsi.

Jutustamine

Tegevused lihtsustatud õppel olevate lastega on vaja korraldada kõnearenduslikul printsiibil, st läbivalt arvestada laste kõne mõistmise ja eneseväljendusoskuse taset ning tegelda nende kõne arendamisega. Eriliselt tähtsustub see lugemistunnis, mil kujundatakse nii suulist kui kirjalikku eneseväljendust, eesmärgiks on oma mõtte väljendusoskus lühiteksti abil. Lihtsustatud õppes olevad 5. klassi õpilased ei ole veel valmis kirjalike loovtööde kirjutamiseks. Nende puhul on keskseks suulise eneseväljenduse kujundamine. Kõnelise aktiivsuse piiratus tingib vajaduse stimuleerida kõneloomet, abistada ütluse koostamisel nii mõtte kui semantilise süntaksi tasandil. Vajalik on näitvahendite kasutamine, nende eri liikide (graafiline, verbaalne, pilt) kombineerimine.

Selleks, et lapsi jutustama õpetada, on vaja kindlustada, et lapsel oleks, millest rääkida ja ta tahaks seda teha. Motiveerimine vaimseks tegevuseks on töös õpiraskustega lastega üks tõsisematest väljakutsetest õpetajale. Ka jutustamine peab olema motiveeritud. Motiveeritust aitab tõsta jõukohane tegevus, st tegevus, milles laps tunneb end toetatuna.

Jutustamiseks vajalikud osaoskused on:

- Teema piiritlemine, materjali kogumine ja valik
- Materjali järjestamine
- Keeleline vahendamine
- Realiseerimine

Oskust **valida jutustamiseks sobivat materjali** saab kujundada mitmete rühmitamis-ülesannetega: piltide, sõnakaartide, lausete vm jaotamine kahe teema vahel, sobimatute sõnakaartide kõrvaldamine; koostatud kavapunktide kriitiline hindamine, liigse/ebaolulise väljajätmine. Heaks võtteks on ka laste järeltöö lindistatud või kirjaliku jutustusega.

Materjali loogilist järjestust soodustavad deformeeritud teksti taastamise ülesanded (kas pildiseeria põhjal, algtekstile toetudes, küsimuste abil või mälu järgi), kavapunktide järjestamine, tekstis olevate lauselünkade täitmine, tekstide laiendamine või jätkamine ning ka dramatiseeringud.

Lisaks motiveerimisele, kõnelemiseks vajaliku sisu (materjali) andmisele ning selle loogilisele järjestamisele tuleb lapsi varustada ka kõneliseks väljenduseks kasutatavate **keeleliste väljendusvahenditega**: sõnad, sõnade muutevormid, sõnade seostamine, lausete moodustamine ja nende seostamine. Sageli näeme, et just keelelise väljenduse toetamine lapse jutustama õpetamisel on napp või jääb üldse tahaplaanile.

Tekstilähedase jutustamise puhul on jutukese sisu algtekstis antud, st kõneks vajaliku materjali kogumise vajadust pole. Küll aga jääb alati alles materjali valiku ja järjestamise probleem ning keeleline väljendus. Abiks võivad olla mitmesugused kavad, skeemid, joonised, hargmikud jm, mis on varustatud tugisõnade või isegi lauset alustavate sõnadega. Need vahendid peaksid olema eelneva ühise analüüsi käigus koos lastega koostatud. Jutustama õpetamisel ei tohi unustada, et nimetatud abivahendeid ei pruugi laps osata jutustamisel kasutada, st on vajalik spetsiaalne kasutamise õpetamine.

Küsimuste esitamisega lapse jutustamise ajal tuleb olla ettevaatlik. Õpetaja esitatud küsimus lapse jutustamistörke ajal võib olla isegi pidurdava iseloomuga: laps hakkab vastama küsimustele (õigesti!) ja ta enda tekstiloomes protsess laguneb täiesti. Paremini abistavad võtted on osutamised skeemile, lauset alustavate või lauseid siduvate täiendavate sõnade kandmine tahvlile (skeemile) lapse jutustamise käigus, õpetaja osalemine jutustamisel lause alguse etteütlemisega vm tegevus.

Sageli vajavad lapsed näidist sellest, missugune on korrektne jutustus. Sellel eesmärgil on sobiv töövõte õigesti koostatud jutu äratundmine pseudojuttude seast.

Head tulemust saavutatakse korrektuurjutukeste analüüsiga (kuulamine lindilt), milles leitakse ühiselt (anonüümse) jutustaja tehtud vead jutustamisel.

Tundi planeerides on õpetajal vajalik läbi mõelda ka lastele antav **kodune ülesanne**. Kui eesmärgiks on laste tekstilähedase jutustamisoskuse parandamine, siis peab olema lastel ka kodus tunnis kasutatud abivahendite kasutamise võimalus.

Tunnikonspekti näidis

Alljärgnevalt on esitatud üks võimalik tunnikonspekt 5. klassi lugemistunniks. (*Aluseks 28.09.2010 lihtsustatud õppes toimunud tund*)

Teema: Saame tuttavaks. *Lugemik-tööraamatu* I osa, lk 28

Eesmärgid:

- Õpilane mõistab õpetaja suuliste küsimuste ja kirjalike sõnade/lausete abiga dialoogi ütluse eesmäärke.
- Õpilane teab viisakat ja sõbralikku suhtlemisviisi tutvumisel uue klassikaaslasega (tervitamine, rääkima julgustamine, küsimuste esitamine).

I Organiseerimine

II Kordamine

Väidete vertifitseerimine		
Ütlen lauseid. Otsusta, kas väide on õige või vale.	Esimesel koolipäeval sai Mart kõikide õpilastega tuttavaks. Teisel päeval eksis Mart koolis ära. Mart küsis abi kooli direktorilt.	(4–5 väidet)
Valiklugemine		
Leia tekstist ja loe,....mis sõnadega Mart tutvustas ennast teretas küsis abi vastas tänas	Lk. 24 pala Mardi uus kool II osa
Peamõtte sõnastamine	Saime õpetuse: kui sul on vaja abi, siis küsi viisakalt.	

III Uus osa

- Sissejuhatav vestlus
- Lugemistehnilised harjutused tahvlilt koos sõnade tähenduse täpsustamisega
- Teksti esmane tajut (loeb õpetaja, õpilased jälgivad)
- Küsimused peamiste kirjeldatud sündmuste süstematiseerimiseks

Teksti korduv lugemine ja analüüs

Lugemine lausete kaupa ja vastamine sõnade/lausetega tekstist (lugemine dialoogi repliikide kaupa).

Valiklugemine

Näiteks esitab õpetaja küsimusi ja korraldusi:

- Milleks läksid tüdrukud Mardi juurde? Loe Kerli sõnad.
- Mis sõnadega alustas Kerli vestlust?
- Keda ta teretas?
- Kelle nime Mart teada sai?
- Loe Marise sõnad jne.

Tahvlile tekib töö käigus tabel:

<p>1. KERLI teretas tutvustas ennast ja oma sõpra (= julgustas Marti rääkima)</p>	<p>5. MART Vastas Kerli küsimusele (rääkis Ruusa koolist)</p>
<p>2. MARIS Tervitas Selgitas tüdrukute soovi (Mardiga tutvaks saada) (= julgustas Marti rääkima)</p>	<p>6. MARIS Soovis teada Mardi huvialasid</p>
<p>2. MART Teretas Soovis teada, mida tüdrukud teada tahavad Rääkis ise endast (ütles uude kooli tuleku põhjuse)</p>	<p>7. MART Vastas Marise küsimusele (rääkis oma huvialadest) Täiendas oma vastust (rääkis ka õe huvidest)</p>
<p>4. KERLI Palus Mardil rääkida oma vanast koolist</p>	

- **Tegelaste käitumise analüüs**, hinnangu põhjendamine valiklugemisega

Tundi lülitati dramatiseeringu elemente.

Õpetaja: *Olen teie klassis uus õpilane. Leppige omavahel kokku, kuidas te saaksite minu poole pöörduda.*

Situatsioon mängitakse läbi, hiljem analüüsitakse teisi võimalusi.

- **Teksti peamõtte sõnastamine**
- **Kodutöö juhendamine**
- **Tunni lõpetamine**

Eelnevalt esitatud tunni struktuur sobib selliste tekstide käsitlemiseks, mida saab ka jutustada (narratiivid). *Lugemik-tööraamatus* on aga ka tekste, mille eesmärgiks on teadmiste andmine ja/või täpsustamine. Sellisel juhul on tundidel mõningad struktuurilised erisused.

Teksti liigist sõltuv tunni struktuuri eripära

Koduloolise sisuga tekstid pakuvad uut infot, kinnitavad laste kogemusi või täpsustavad olemasolevaid teadmisi oma kodukoha kontekstis. Selliste palade käsitlemise eesmärgiks on oma kodupaigaga seotud teadmiste laiendamine, täpsustamine ning teksti analüüsi oskuste kujundamine, mis võimaldaks luua baasi teiste ainete õppimiseks.

Koduloolise pala analüüsil on vajalik siduda lugemiku tekst kohalike oludega, lisades mõningaid tekstis mainimata detaile ja jättes kõrvale neid, mis kodukoha seisukohalt on vähemolulised.

Sissejuhatavas etapis pööratakse suuremat tähelepanu tekstis sisalduva teabe mõistmiseks vajalikele eelteadmistele. Sobivad mitmesugused vaatlusülesanded, seejuures pikemal perioodil tehtud loodusvaatlused. Otstarbekas on fikseerida, mis oli varasemalt lastel teada, mis mitte. Seeläbi mõtestub ka lugemine ise – lugeda selleks, et midagi teada saada. Võimalusel tuleb analüüsitava info siduda loodusõpetuses, ajaloo või inimeseõpetuse tundides käsitletuga, näidates sama teavet teistes seostes ja teistsuguse vaatenurga alt.

Lugemistehnikat parandavatele spetsiaalsetele harjutustele jääb selles tunnis suhteliselt vähem aega.

Tunni põhiosas keskendutakse samuti pigem teksti abil edastatavale teabele, töötatakse tekstiga, kujundatakse selles orienteerumise oskust.

Valiklugemist koduloolise pala käsitlemisel võib pidada kinnistavaks lugemiseks pala sisu parema omandamise eesmärgil. Valiklugemine on sobivaks võtteks ka mitmesuguste ülesannete (lünkade täitmine, rühmitamine, võrdlemine) täitmisel.

Jutustamiseks ei pruugi koduloolise sisuga tekstid alati hästi sobida ja siis ei ole põhjust neid ka jutustada. Tunni lõpuosas esitatavad ülesanded ja korraldused peaksid aitama kaasa materjali omandamisele või kinnistumisele. Jutustamise asemel võiksid lapsed kommenteerida oma praktilist tegevust, sooritada materjali rühmitamis- või võrdlusülesandeid. Nimetatud tegevuste ajal tuleb neid aktiivselt kõnet kasutama suunata.

Omaette tekstiliigi moodustavad **muinasjutud**, mida loetakse huviga sõltumata vanusest. Arvatavasti peitub muinasjuttude populaarsuse üks põhjustest selles, et tekst on kindla struktuuriga, esinevad kordused, tegelased vastanduvad selgelt headeks ja pahadeks. See kõik toetab teksti mõistmist. Enamasti on tegemist ka järk-järgult kasvava emotsionaalse pingega, mis paneb kaasa elama ja huviga lugema. Muinasjutte iseloomustab ka õnnelik lõpp ja tüüpiline sõnastus.

Kuna muinasjutud võivad olla pikad, tuleb õpetajal teha valik – kas lugeda pikk tekst ette korraga tervikuna ja jätta põhjalikum analüüs järgmise tundi või lugeda jutt osade kaupa. Viimast valikut lihtsustab muinasjutu selge liigendus osadeks.

Muinasjutu käsitluses tuleks sissejuhatavas vestluses meenutada varemloetud muinasjutte (ka nende põhjal tehtud filme), analoogseid tegelasi.

Tähelepanu vajavad muinasjuttudes kasutatud keelelised väljendid, sh traditsiooniline algus (*elasid kord....*); ja lõppfraas (*ja kui nad surnud pole...*).

Korduva lugemise ja analüüsi etapil on soovitatav teadvustada pala tegelasi, objekte ja sündmusi, mis viitavad muinasjutulisusele.

Muinasjuttudes võib olla peidus ka mitu peamõtet, mida lapsed iseseisvalt enamasti ei mõista. Õpetaja abiga leitakse tekstis peituv peamõte, sõnastatakse see ja võimalusel seostatakse laste endi igapäevase eluga.

Kuna muinasjuttude tegelased on selgelt väljendunud iseloomuomadustega, saab seda materjali kasutada tegelaste iseloomustamise õpetamiseks. Iseloomustuste koostamist abistab kirjelduse struktuur (näitab, millele tähelepanu pöörata) ning valikuks antud omadussõnad. Keerulisemaks osutub lausete seostamine sidusa teksti loomeks, mida 5. klassis ainekava kirjeldusena veel ei nõua.

Muinasjutu selge struktuur võimaldab seda tekstiliiki kasutada kavastama õpetamiseks.

Kokkuvõtliku vestluse ajal on vajalik anda emotsionaalne hinnang tegelaste käitumisele ning seda põhjendada.

Muinasjutud on ka tänuväärne materjal ilmeka lugemise harjutamiseks, dialoogide lugemiseks, üksikute eredamate stseenide läbimängimiseks või tervikisündmuse dramatiseeringuteks.

Lugemik-tööraamatus on mitmeid **luuletusi**, mille käsitlusel on samuti mõned erisused võrreldes ilukirjandusliku pala analüüsiga. Lüürilise sisuga või loodusluule puhul on vaja luua emotsionaalne taust. Selleks on sobiv kasutada pilte, muusikat.

Luuletuse esmane lugemine on õpetaja ülesanne. Võib kasutada ka professionaalsete näitlejate poolt linti loetud tekste. Koolis kehtib kirjutamata seadus: kui õpetajal on kavas anda lastele koduseks ülesandeks luuletus pähe õppida, siis peab ta ka ise selle peast ette kandma.

Pärast esmast lugemist ja sisutaastavaid küsimusi järgneb luuletuse sisuline ja keeleline analüüs ridade kaupa. Sobivaks ülesandeks on näiteks teksti ja pildi/foto vastandamine.

Ilmekas lugemine kujuneb õpetaja eeskujul. Selle oskuse kujundamisele aitavad kaasa mitmesugused tähistused luuletuse tekstis (joonitakse rõhutatavad sõnad, märgitakse pausid, nooltega näidatakse hääletooni langust või tõusu).

Kuna luuletus on eriline tekst vormistuselt (salmid, riim, rütm), on analüüsis vajalik nendele aspektidele tähelepanu pöörata. Vahel võib riimi või rütmi saavutamiseks kasutatud ebariitlik sõnajärg, lastele võõras sõna või ebareeglipärane muutevorm raskendada repliigi mõistmist. Seetõttu on vajalik keeleliste väljendusvahendite analüüsil kasutada loomulikku kõnet ning ühendada tavaväljend luuletuses kasutatuga.

Lugemistehnika parandamisel on kasu sama teksti korduvas lugemisest. Luuletused sobivad selleks hästi. Koorislugemine on võte, mis toetab nõrgemaid lugejaid.

Luuletuse päheõppimist alustatakse tunnis. Soovitav on tekst kanda tahvlile ning seda korduvalt lugeda. Iga järgneva lugemise eel kustutatakse mõned sõnad tekstist, alles võiks jätta kriipsud kustutatud sõna asemel. Kasutada võib ka sõna algustähe või lõppmorfeemi allesjätmist. Kustutatavad sõnad peaksid olema kergesti taastatavad kas sisu või riimi alusel.

Tunni kokkuvõtvasse osas sobivad mitmesugused loomingulised ülesanded või ilmeka lugemise harjutamine.

Süžeeelise sisuga luuletuste käsitlemine sarnaneb jutustuse käsitlemisele. Selle kohta on võimalik koostada kava ning luuletust tekstilähedaselt ümber jutustada.

Tarbetekstidest on lugemik-tööraamatus mitmeid kuulutusi, teateid, reklaamtekste, sõiduplaane, päevaplaane ja juhendeid. Nende käsitlemist alustatakse laste kogemuste aktualisee-

rimisega, leitakse, kus selliseid tekste esineb, milleks neid vaja on. Analüüsil pööratakse tähelepanu sisule, keeleliste väljendusvahendite spetsiifikale ja teksti vormistusele. Tekstides leiduv teave tuleb siduda laste eluga.

Teabetekstide käsitlemise kinnistavas etapis sobivad loomingulised ülesanded teabe rakendamiseks mitmesugustes ülesannetes.

Intervjuu või küsitlus

Tegemist on tekstidega, milles saab analüüsida küsimuste ja vastuste kooskõla. Dialoog võib olla (ja sageli ongi) ka teksti üks osa. Selliste tekstide puhul tuleb teadvustada, mida küsija tahtis teada, mis on küsija jaoks oluline ja kas küsimus esitatud kujul oli selle saavutamiseks parim võimalus.

Analüüsida tuleb ka vastusrepliike: kas vastaja rääkis seda, mida küsija küsis. Vastajal on alati võimalus rääkida sellest, mis on talle oluline ja see ei pea kokku langema küsija soovidega.

Illustratsioonid

Tööraamatus esitatud pildid ja skeemid toetavad teksti mõistmist, aitavad meenutada varasemalt loetud teavet, selgitavad seoseid tegelaste ja sündmuste vahel jne. Illustratsioonide vaatlus ja analüüs, nende võrdlemine tekstis esitatud teabega kuulub kohustusliku lõiguna pala analüüsi juurde. Käesolevas õppematerjalis on pildi ja teksti vahel kindel seos, mis annab võimaluse keelelise väljenduse analüüsiks: teadvustatakse, kuidas on pildil kujutatut tekstis märgitud ja kirjeldatud. Sõnastada tuleb nii see, mis on sarnane, kui ka see, mille poolest pilt ja tekst erinevad (kui erinevus on olemas).

Kokkuvõtteks

Lugemistunni läbiviimisel tuleb püüda erinevate ülesannete ühendamisele tervikuks, mis aitab liikuda seatud eesmärkide suunas. 5. klassi *Lugemik-tööraamatu* tekstide ning tööülesannete sisu on kooskõlas lihtsustatud õppe üldeesmärkidega. Lugemispalade temaatiline ja ajaline seostatus, elulähedus ja eakaaslase tegevuse kirjeldus on aluseks tervikliku maailmapildi kujunemisele. *Lugemik-tööraamatusse* koondatud tekstid ja harjutusvara aitab õpetaja oskuslikul suunamisel saavutada ainekavas märgitud eesmärke: parandada lugemistehnikat, orienteerumist tekstis, loetu tähenduse ja mõtte mõistmist ning tekstilähedast jutustamisoskust.

Kasutatud kirjandus:

Põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava, 2010.

Põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava, 1998.

Karlep, K. *Emakeele abiõpe I*. Tartu, TÜ Kirjastus, 1999.

Soovitusi 5. klassi lugemik-tööraamatu palade käsitlemiseks

Krista Sunts

I tööraamatu lugemispalad

Esimene tööraamat sisaldab 14 teksti, millest enamus on jutustused peategelasest Mardist, lisaks üks muinasjutt ja kaks luuletust. Materjali peaks jätkuma esimese veerandi 23 lugemistunniks, sest ühe pala käsitlemisele kulub mitu tundi.

1. Üks tähtis kuu

Olivia Saare luuletus juhatab sisse septembrikuu ja 5. klassi esimese tööraamatu. Luuletuse käsitlemise eesmärgiks on juhtida õpilaste tähelepanu muutustele nii looduses kui ka nende enda elus ning aktiveerida õpilaste taustteadmisi.

Teksti sisu annab võimaluse näidata, kuidas inimesed tajuvad sama nähtust (*september*) erineval viisil ja kuidas sõnastada looduses esinevaid nähtusi. Teksti analüüsiks esitatakse küsimusi, mida inimesed tähele panid ja kuidas luuletaja selle järgi septembrikuud nimetas. Klassis saab jätkata Miku ja Mari arutelu (ül 2) selle kohta, mis nimetused võivad veel septembrikuul olla. Vestluse lõpul saab teha kokkuvõtte, et igauks näeb sama nähtuse erinevaid külgi. See, mida tähtsaks peetakse, kajastub ka kuu nimetuses.

Luuletust lugedes tuleb tähelepanu pöörata selle vormile (salmid, kordused), riimidele ja rütmile.

2. Esimene koolipäev

Jutustus on Kasesalu kooli 5. klassis õppima hakkava Mardi esimesest koolipäevast. See lugemispala loob tausta Mardi edasistele lugudele.

Häälestamiseks ja sissejuhatuseks sobib vestelda laste enda kogemustest, mida nad tundsid uude kooli tülles, kuidas kohanesid jne. Teema sissejuhatavas osas tuleb selgitada, kinnistada, aktiveerida laste jaoks võõraid või vähetuntud sõnu ja sõnaühendeid (*aktus, hümn, kooliga kohanemine jne*).

Tekst on jaotatud neljaks lõiguks. Õpetaja loeb kogu teksti tervikuna ette ja õpilased jälgivad raamatust. Oluline on, et tekiks tervikpilt sündmusest. Esmase lugemise järel vastavad lapsed tervikteksti kohta esitatud sisu taastavatele küsimustele. Neid küsimusi ei ole tööraamatus sõnastatud, õpetajal tuleks nendele tundi ette valmistades mõelda, näiteks sobib

selle pala puhul küsida:

1. Mitmenda klassi õpilane oli Mart?
2. Kus toimus esimene koolipäeva aktus?
3. Mis tund oli Mardil pärast aktust?
4. Keda tutvustas klassijuhataja 5. klassi õpilastele?
5. Mida klassijuhataja lastele meelde tuletas?

Pärast esmast lugemist ja küsimustele vastamist toimub teksti analüüs lõikude kaupa. Lõigu lugemisele järgnevad valiklugemise ülesanded. Küsimustele saab vastata mälu põhjal, kuid selliste vastustega ei tohi piirduda, vaid õpilane peab oskama lugeda vajalikku lauset või lauseid tekstist. Ainult juurde mõtlemist nõudvate küsimustega ei pea kaasnema valiklugemist. Pala „Esimene koolipäev” lõikude järel esitatud küsimused eeldavad vastuseks ühe lause lugemist. Järgmiste palade puhul tuleb õpilasel otsustada, mitut teksti lauset tuleb lugeda, et küsimusele vastus saada.

Teises ülesandes tuleb sobitada osalused, valitud lauselõpu ees olev sümbol tuleks kirjutada esimese osaluse lõpul olevasse ruutu. Seitsmendas ülesandes tuleb leida lõikudele sobivad pealkirjad ja kaheksandas otsustada, mitmendast lõigust saab vastuse. Leitud lauseid võib markeriga joonida, kuid kindlasti tuleb neid lugeda. Tekst annab võimaluse siduda oma kogemusi loetuga ja võrrelda Kasesalu kooli kooliaasta algusega.

Ülesanne 9 on korrektuurülesanne, millest vigade parandamisel kujuneb pala kokkuvõttev jutustus. Teksti taastamisel on abiks ülesanne 10. Mardi koolipäevast võivad lapsed rääkida ka vabas vormis, lause algused toetavad nõrgemate laste jutustamist. Lühike punktiirjoon eeldab suulist tööd, mitte nõuda lausete kirjalikku lõpetamist.

Kiirematele ja nutikamatele on tööraamatu lõpus peidetud sõnade (*vihik, joonlaud, pliiats, raamat, päevik, õpik*) ülesanne.

3. Mardi päevik

Lugemispala on jätk Mardi esimese koolipäeva muljetele ja eeldab eelneva meeldetuletamist. Näiteks õpetaja loeb kokkuvõtliku jutustuse Mardi esimesest koolipäevast ja esitab selle kohta küsimused. Samuti võib eelneva meenutamiseks anda kirjaliku ülesande (nt: *Otsusta, kas väide on õige või vale*), selleks võib kasutada eelmise pala kokkuvõtlikku jutustust (ül 9).

Väide	Jah	Ei
1. Mart hakkas 5. klassis õppima Ruusa Koolis.		
2. Kasesalu Koolis algas esimene koolipäev aktusega saalis.		
3. Pärast aktust oli Mardil klassijuhatajatund.		
4. Klassijuhataja tutvustas Mardile 5. klassi õpilasi.		
5. Mart sai endale õpilaspäeviku ja aabitsa.		

Sissejuhatavas osas on vaja täpsustada sõnade tähendust (*info, ühekaupa, paarikaupa*). Tekstis võrreldakse Mardi vana (*Ruusa Põhikool*) ja uue (*Kasesalu Kool*) kooli töökorraldust, põhjalikum võrdlus on järgmise pala ülesandes 9. Häälestavas osas või loetud teksti põhjal

saab vestelda oma koolist ja võrrelda erinevaid koolipäevikud, tunniplaani (ül 6). Kooli kodulehe olemasolul tuleks tutvuda sellega internetis ja õpetada leidma sealt vajalikku infot.

Õpetaja loeb tervikteksti ette (õpilased jälgivad) ja esitab sisu taastavaid küsimusi. Selle jutu kohta võiks esitada järgnevad küsimused:

1. Mida pani Mart tähele, kui uuris uut õpilaspäevikut?
2. Mille kirjutas Mart koolis õpilaspäevikusse?
3. Mis oli 5. klassis uus õppeaine?
4. Kuidas olid Kasesalu Kooli 5. klassi õpilased istuma pandud?

Lõikude sisu taastavad küsimused nõuavad vastuseks kahe lause lugemist, see on eeltöök järgnevatele ülesannetele, kus tuleb otsustada, mitmest lausest on vastus leitud. Küsimusele Kus oli teave tundide aja ja koolikorra kohta? ei saa vastust ühest lausest (Seal olid kirjas nii tundide ajad kui ka koolikorra reeglid), seega tuleb lugeda ka eelnev lause (Ka kõik muu õpilastele vajalik teave ehk info oli päevikus olemas).

Kuna tegemist on teabetekstiga, tuleb infot otsida nii tekstist kui ka Mardi tunniplaani. Mardi tunniplaan on vastav lihtsustatud õppe 5. klassi tunnijaotusplaanile, seega tuleb seda võrdlemisel kõikides teistes õppevormides arvesse võtta. Õpetajal on soovitatav analoogseid ülesandeid (ül 2, 8, 9) koostada oma kooli kohta.

Ülesanne 8 nõuab lausetesse sobiva sõna või sõnaühendi valimist. Tuleb lugeda lauset kõikide sõnadega ja otsustada, mis sobib, mis mitte. Tavaliselt sobivad sisuliselt mitu sõna või sõnaühendit, sel juhul tuleb sobinud valikud kas alla joonida, markeriga värvida või joonega ühendada. Näiteks:

1. Ruusa kooli õpilased istusid koolipingis kahekaupa
ühekaupa
paarikaupa

Nuputa-lisas tuleb segipaisatud tähtedest kokku seada õppeainete nimetused (*matemaatika, kehaline kasvatus, loodusõpetus, eesti keel*).

4. Mardi uus kool

Lugemispalad kirjeldatakse Mardi tutvumist uue kooliga (koolimajaga) ja ta võrdleb seda oma vana kooliga. Võrdlemist toetavad skeemid ja koolimajade pildid. Sissejuhatavas vestluses võib õpetaja rääkida oma kunagisest koolist ja kooliteest või esitada küsimusi laste koolitee kohta. Pala II osas pöörata tähelepanu sellele, kuidas Mart otsib abi, kui on uues koolis eksinud (ül 2 ja 3). Õpilastel on võimalus kirjeldada oma liikumist koolimajas (*Tulen välisuksest sisse, siis...*) või juhatada külalist näiteks õpetajate tuppa, koolijuhi kabinetti jms. Lastele võiks huvi pakkuda viktoriinilaadne mälumäng oma kooli kohta (*Mis värvi on koolimaja? Mitmendal korrusel on muusikaklass?* jms).

Tekstiga tutvumist alustakse taas tervikteksti (I osa) ettelugemisest ja sisu taastavatele küsimustele vastamisest. Oluline on pöörata tähelepanu, et lõigu kohta esitatud küsimustele tuleb vastuseks lugeda tekstilaused.

Tekstide juures korduvad ülesanded, mis nõuavad lause sisu ümbersõnastamist. Seda töövõtet on varasematel aastatel nii lugemistekstide kui keeleõpetuse harjutustikes esinenud, seetõttu ei peaks see lastele raske olema. Töö hõlbustamiseks on abiks antud küsimused.

Kokkuvõtvas osas (ül 9) on lisaks käesolevale lugemispalale vaja kasutada eelnevaid (*Esimene koolipäev, Mardi päevik*). Lisaülesandeks on kolme kooli võrdlemine (*Ruusa, Kasesalu ja minu kool*). Õpetaja võib esitada väiteid ja õpilased otsustavad, mis kooli kohta need sobivad või ei sobi üldse (*Kool asub kolmekordses puumajas*).

5. Saame tuttavaks

Lugemispala on üles ehitatud dialoogina, selle käsitlemisel tuleb silmas pidada dialoogi struktuuri ja sellest lähtuda ka pala (dialoogi) kokkuvõtte tegemisel.

1. Kontakti astumine: Mis sõnadega alustati vestlust? Kes alustas?
2. Vestlus
 - a) Mardi koolist: *Mis koolist rääkis Mart tüdrukutele?*
 - b) Mardi perekonnast: *Kellest oma pere liikmetest rääkis Mart?*
– õmblemisest: *Milline Mardi ema tegevus oli tüdrukute jaoks huvitav?*
 - c) tüdrukute tegevusest.
3. Kontakti lõpetamine: *Millal lõppes? Mis sõnadega? Mis segas vestluse jätkamist?*

Dialoogi analüüsiks tuleb esitada küsimusi:

- repliigi motiivi kohta: *Mis põhjusel nii küsiti?*
- eesmärgi kohta, selgitamaks ütluse ja tegevuse eesmärke.

Õpetaja ülesanne on suunata õpilased loetud dialoogi üle arutlema, sellele aitavad kaasa Miku ja Mari (ül 2).

6. Mart tekitas segaduse

Tegemist on taas dialoogi analüüsiga ja arutelu aitavad läbi viia Miku ja Mari. Klassis võiks arutluse alla võtta tahtliku ja tahtmatu valetamise tagamaad, selles palas on mõlemad probleemid esitatud.

Uudset töövõtet – etteantud selgitusest sobiva leidmine (II, ül 4) – kasutatakse piltlike väljendite tähenduse täpsustamiseks (ül 4). Mõnel juhul (*läheb rappa*) on võimalik valida nii konkreetne kui ka ülekantud tähendus. Õpetaja peaks lähtuvalt oma klassi tasemest otsustama, kas ta lähtub ainult pala kontekstist (*jutt läheb rappa*) või mitte.

Teises sõnavaralise töö ülesandes (ül 5) tuleb eristada kõlaliselt sarnaseid sõnu ja valida lausesse sobiv. Kuna tekstis esineb mitmeid kõnekeelseid väljendeid (*Pusin mataülesannete kallal. Ma saan sotti. Hei, paps! OK! Näeme!*), tuleks nendele tähelepanu pöörata ja leida koos õpilastega, kuidas võiks väljendeid korrektses kirjakeeles edasi anda. (*Sinu abi kulus marjaks ära. Mul oli sinu abist palju kasu.*)

Vahel võivad kommunikatsiooniprobleemid tekkida ka halvast telefonilevist, kuid nutikamad õpilased suudavad aru saada muudetud tekstist (Vt lisaülesanne nuputamiseks: *Tead, Pärnusse tuleb Koit Toome. Ma otsin neljapäevaks kaks kontserdipiletit. Kontserdi algus on kell kaheksa, tule pool tundi vanem teatri juurde. Kohtume seal!*)

Kuna tegemist on telefoni teel edasi antud sõnumite ja ka tähelepanu ning mälu (meenutamine) nõudvate juhtumitega, võiks häälestamiseks mängida telefonimängu või treenida mälu.

Näiteks lepitakse kokku, mis teema (nt köögiviljad, puuviljad, lehtpuud) kohta hakatakse ütleva nimisõnu. Õpetaja viskab palli õpilasele ja ütleb: *KAALIKAS*. Õpilane kordab seda ja lisab ühe sõna juurde: *kaalikas*, *PORGAND* ning viskab palli järgmisele. Mängija, kes palli saab, kordab eelmisi sõnu ja lisab ühe sõna juurde. Unustamise või eksimise korral langeb mängija välja. Võitjaks kuulutatakse kõige rohkem sõnu korrata suutnud õpilane.

7. Kartulipõllul

Eeltöök ja taustteadmiste andmiseks selle lugemispala käsitlemisel tuleb õpetajal tähelepanu juhtida Mardi isapoolsete sugulaste skeemile (tööraamatu sisekaanel). Kuna sugulusuhteid on lihtsustatud õppel olevatel lastel üsna keeruline mõista, võiks õpetaja koostada skeemi abil täidetavaid ülesanded ning küsimusi. Näiteks:

1. Mis on Mardi isa nimi?
2. Kes on Peeter (Tiina)
 - Mardi isale Meelisele?
 - Mardile ja Maarjale? jne.

Lünkharjutus

Mardi vanaema nimi on, aga lapsed kutsuvad teda Mammiks.

Mardi vanaisa nimi on, lapsed hüüavad teda Taaduks.

Vanaisa Peetril ja vanaema Tiinal on kaks poega, nende nimed on ja

Andres on Mardi ja Maarja

Mardi onulapsed on ja

Kuna paljudele (linna)õpilastele on maatööd võõrad ja nad pole nende tegemist näinud, vajab see lugemispala rohkete eel- ja taustteadmiste andmist. Võimalusel kasutage fotosid või filme (*kartulivõtumasinad, kartulite noppimine korvidesse, mugulate sorteerimine jms*). Google'i otsingumootori abil ei leia märksõnadele *kartulivõtmine, kartulipõllul või kartul* kuigivõrd pildivasteid, aga üht-teist on saadaval. Samuti tuleb lahti seletada ja näiteid tuua erinevatest hoiupaikadest (ül 10: *ait, sahver, kelder*). Seda ülesannet sobib meenutada 12. teema juures (*Köögiviljad...*).

Ülesanne 11 eeldab, et kartulivõtmisega seotud tegevused on eelnevalt piisavalt käsitlust leidnud. Ülesandes 12 esitatud tabelist peaks olema kasu jutustamisel, seda eelkõige tegevuste ajalisel järjestamisel (*enne lõunat, pärast lõunat*). Tabelit saab täita teksti põhjal ja täiendada laste kogemustele toetudes.

Selle pala juures ja korduvalt edaspidi on toodud lähedase tähendusega sõnade asendamise ülesanne (ül 7), mis nõuab tekstis orienteerumist ja sobiva sõna leidmist. Lauseid loetakse kaks korda, sulgudes oleva ja asendatud sõnaga, sest nii selgub, et lause tähendus ei muutu.

Esimese lõigu kohta käivad küsimuste (ül 1) puhul tuleb leida, kas vastus oli tekstis olemas või pidi selle tuletama. Puuduva teabe tuletamine eeldab tähelepanu juhtimist eelnenud lugemispaladele või õpilaste taustteadmiste aktiveerimist. Teise lõigu sisu taastavate küsimustele (ül 4) vastates tuleb otsustada, mitmest lausest on vastus leitud ning see arv märkida küsimuse järel olevasse ruutu.

Antud lugemispala pakub rohkelt võimalusi sõnavaraliseks tööks. Lisaks tööraamatus esitatule võiks lähemalt selgitada talgute mõistet ja arutleda talgute korras tehtavate tööde üle (nt *Kas ka koduseid koolitöid saaks talgute korras teha?*). Nuputamiseks on lugemiku lõpul ristsõna (*metssead*).

8. Me käime metsas sügisel

Sügisese meeleolu loomiseks sobib sissejuhatavas osas muusikat või linnulaulu kuulata ja vestelda laste kogemustele toetudes sügisest. Luuletuse rütmi tunnetamiseks võib seda lugedes rütmis kaasa sammuda või kergelt plaksutada. Õpilastel võib olla raske luuletuse meeleolu tabada (ül 1) ja abistavaid küsimusi on vaja esitada ülesande 11 puhul (lausete lõpetamine loetu ja oma kogemuste põhjal). Piisavalt on harjutusi sõnavaraliseks tööks.

Lapsed saavad arutleda ja oma arvamust põhjendada (ül 5: *kummal aastaajal on laste arvates metsas ilusam*). Võimalik on leida seoseid matemaatika ja loodusõpetusega (nt koostada õpilaste arvamuste kohta diagramm või tekstülesanne). Nuputamisülesande (lisas) puhul võib tekkida segadus tööjuhendi mõistmisel (*mida saab sügisel metsast korvi korjata*), õpetajal tuleks oma abi pakkuda või täiendavaid küsimusi esitada.

9. Sügise sünnipäev

Teemasse sissejuhatuseks saab vestelda ja arutleda laste kogemuste põhjal, sest tavaliselt tähistatakse igas koolis sügise algust kas sügismatka või näitusega. Ettelugemiseks sobib M. Linnamägi luuletus „Sügise sünnipäev” (*Kuulsite! Sügis peab sünnipäeva!*). Samuti võib koostada mõne sügistemaatikaga kuulamisülesande.

Kui 1. lõigus räägitakse Kasesalu koolis sügise alguse puhul korraldatud üritustest, siis kaks järgnevat lõiku on tihedalt seotud loodusõpetusega. Nimelt tuleb 5. klassil koostada lühiuurimused ja õpetaja jagab selleks näpunäiteid. Lühiuurimuse koostamine ei ole lihtsustatud õppe 5. klassile veel jõukohane ülesanne ja seda ei tuleks õpilastelt nõuda. Küll aga saab järgnevas lugemispalad arutleda koostatud jutukeste üle, leida tekstist olulist ja valida teemale vastavat infot.

Uue töövõttena (ül 8) on vastuse otsimine terviktekstist ja märkimine, mitmendast lõigust on vastus leitud. Jutustamist toetavad ülesanded 4, 6 ja 7 (lõikude kokkuvõtted).

10. Lühiuurimused sügisest

Pala on jätk eelnenule ja tuleks meelde tuletada, mis ülesande said õpilased loodusõpetuse tunnis ja mis oli lühiuurimuse koostamisel oluline. Et uurimuste analüüsimisel neid nõuandeid silmas pidada, võiks õpetaja need tahvlile märkida.

Lugemispala sisaldab kahe õpilase (Mart ja Kerli) lühiuurimust. Tekstile lisatud ülesanded käsitlevad nii uurimuse ülesehitust (ül 2 ja 7), laste hinnanguid nendele (ül 6, 8 ja 9) kui ka Mardi töös leiduva teabe leidmist, s.o tööd teksti lõikudega (ül 3, 4, 5).

Hinnangute (ül 6 ja 8) andmisel on lähtutud uurimistööle esitatud nõuetest, kuid õpetaja võib vastavalt oma laste oskustele, hinnata neid uurimusi ka teistsugustel põhimõtetel.

11. Õpetajate päev

Taas on tegemist teemaga, mille puhul õpilased saavad oma kogemuste põhjal kaasa rääkida, osaleda nii eeltöös kui kokkuvõtte tegemisel. Tuleb meelde tuletada, et Mart oli Kasesalu koolis esimest aastat, seega olid talle ka selle kooli traditsioonid võõrad. Tervikteksti analüüsil saab välja tuua, mis oli Mardi jaoks uudne ja mis olid Kasesalu kooli traditsioonid

õpetajate päeval, viimast saab võrrelda oma kooliga seonduvalt. Näiteks märkida tabelisse, mis traditsioonid on samad:

Õpetajate päev

Kasesalu koolis koolis

1. Tähistati oktoobrikuu esimesel reedel. X

2. Reedel olid lühemad tunnid.

3. Vanemate klasside õpilased andsid tunde.

jne

Uudsem ülesanne on küsisõnade sobitamine, küsilause moodustamine ning esitamine kaaslastele vastamiseks (ül 8).

Teksti taastamiseks sobivad lõikude järel olevad ülesanded (3, 7, 9), kui ka pala lõpul olev tabel tugisõnadega (ül 12).

Nuputa-lisas tuleb tundi andnud isikute nimedest (segipaisatud tähed) kokku seada reedese päeva tunniplaan (*matemaatika, laulmine, inglise keel, joonistamine, töõpetus*).

12. Köögiviljad Mardi aias

Selle lugemisteksti kaudu luuakse kujutluspilt aiasaaduste kasvatamisest linnatingimustes ja laste osalemise võimalustest. Eeltöoks tuletage meelde 4. klassi lugemispala „Sügis kooliaias” (I osa lk 22). Selle põhjal saab teha kuulamisülesande:

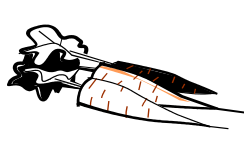
Mart kiskus porgandeid üles. Maarika ja Anni lõikasid pealseid maha. Peagi hõikas Mart: “Vaadake, ma leidsin huvitava porgandi!” Lapsed jooksid vaatama. Porgand oli hästi suur ja kaheharuline. Õpetaja lubas selle peale tööd laste vahel ära jagada.

1. Mitu last töötas aias? 1 2 3 4 5

2. Missuguse porgandi leidis Mart?

Sissejuhatavas vestluses võib tagasi pöörduda teksti „Kartulipõllul” juurde ja meenutada, et Mardi pere sai talvekartuli Allika talust. Tuletada meelde, kus hoiti talvekartulit ja mõelda lisaks, kas perel on linnas head võimalused kartuleid üle talve hoida (*keldri puudumine, soe panipaik jms*). Lugemispala sisu peaks olema lastele tuttav ja andma võimaluse sel teemal kaasa rääkida. Kui on võimalus, võiks võrrelda või maitsta erinevaid hoidiseid (*nt hapendatud ja marineeritud kurgid*). Arvata võib, et abiõppe laste teadmised köögiviljade kasvatamisest on üsna kesised (ül 2 ja 10), seega tuleks teadmisi juurde anda ja leida seos loodusõpetuses õpituga. Ka tegevuste seostamine aastaegadega (ül 8) on analoogne 4. klassi ülesandega.

Nuputajatel tuleb segipaisatud tähti ümber paigutada, et saada köögiviljade nimetused (*porgandid, kaalikad, kartulid, lillkapsad*).

13. Muinasjutud

Lugemispaala eesmärk on teadvustada muinasjutu kui teksti eripära ja see on sissejuhatus järgnevate muinasjuttude käsitlemiseks. Kuna lapsed on lugenud ja kuulnud muinasjutte ja vaadanud filme, saab käsitlemisel toetuda nende varasematele kogemustele. Muinaslood lastele meeldivad, kuigi nende sisuline analüüs ei pruugi alati õnnestuda. Õpetaja abiga arutledes leitakse õpetlik iva, mis jutus peidus. Samuti vajab suunamist tegelaste iseloomustamine ja tegevuste analüüsimine. Muinasjuttude analüüsimisel tuleb välja tuua, mis on nendes lugedes muinasjutulist, mis aga reaalses elus toimuvat. Uus töövõtte on osalause sobitamine (ül 2), soovitatav on märkida kokkusobivad lauseosad kas markeri või värvipliatsitega ja siis lugeda.

Muinasjututegelaste leidmisel pildilt ja tekstist (ül 6, 7) võiks tekitada arutelu, kas need on reaalselt olemas (*päkapikud, näkid*) või jutuvestjate ja kirjanike poolt loodud. Toodud tegelased peaksid lastele juttude ja filmide põhjal tuttavad olema, kindlasti oskavad nad neid juurdegi lisada. Siinjuures oleks soovitatav esile tuua, mis on iga tegelase puhul iseloomulik (*kuidas ta välja näeb, mida ta suudab teha*), samuti võiks nimetada jutte ja filme, kus need tegelased esinevad (ül 3 ja 8).

Kindlasti oskavad lapsed mõnda muinasjuttu teistele jutustada, võimalusel saab vaadata muinasjutufilmi või koos sirvida erinevaid muinasjuturaamatuid. Nuputajalis on ülesanne, kus segipaisatud tähtedest tuleb koostada muinasjututegelaste nimed, abiks on pildid (*Merineitsi, Punamütsike, Lumivalgeke, Buratino, Pöial-Liisi, Tuhkatriinu*).

14. Seene kuld

Häälestamiseks on soovitatav meelde tuletada eelnevat pala ja ainult muinasjuttudes ette tulevaid tegelasi ja sündmusi. Muinasjutt on jaotatud kahte ossa, terviktekstina tuleks käsitleda mõlemat osa eraldi.

Antud lugemispaala puhul esinevad mõned töövõtted esmakordselt: lõikudele pealkirja valik, kokkuliimitud sõnad, päkapikkude kohta käivate nimetuste leidmine tekstis, sõnade sobitamine lausesse jne.

II osa 2. ülesandes tuleb leida, lugeda ja joonida palas esinenud lause (*Eit ei hoolinud väikese mehe keelust*) ja joonida ka teine sisult lähedase tähendusega lause.

1. Millest eit ei hoolinud?

Eit ei täitnud mehikese antud korraldust.

Eit ei hoolinud väikese mehe keelust.

Eit ei hoolitsenud härjapõlvilase eest.

7. ülesandes tuleb lugeda laused ning võrrelda teksti lausetega ning joonida sisult mittesobivad sõnad. Teisel korral tuleb neid lauseid uuesti lugedes asendada allajoonitud sõna tekstist leituga.

Eit hüppas august alla maa peale. Ta tassis maa-alustelt saadetud varanduse koju. Kodus märkas eit, et muld oli muutunud kullaks. Järgmisel korral toodud kuld oli ka mullaks muutunud.

Teksti taastamiseks (jutustamiseks) on I osa puhul piltkava ja tugisõnad, ajaline järjestus on näidatud nooltega. II osa jutustamisel on abiks Bufetovi algoritmil põhinev skeem ja muinasjutu peamõtet aitab kinnistada vanasõnade valik. Nõrga õpilaskontingendi puhul on vajavad vanasõnad selgitamist.

Nuputa lisas on tähtede asendamist nõudev mõistatus ja ristsõna (*muinasjutt*).

„**Meenutame loetut**“ lõpetab esimese osa, ülesannete täitmiseks on kindlasti vaja kasutada tööraamatu abi.

II tööraamatu lugemispalad

Tööraamatus on 14 teksti, millest 7 lugemispala on Mardist ja tema kaaslastest, muinasjutt Hansust ja Gretest, 3 talve- või jõululuuletust, kohandatud tekstid A. Lindgreni ja H. Käo raamatu põhjal ja kaks luuletust. Tööraamatu lõpus on nutikamatele ja kiirematele mõeldud ülesanded ja tööleht II osa lugemispalade meenutamiseks. Teise osa tekstid ja ülesanded on mõeldud II õppeveerandi lugemistundideks.

1. Mardi uued sõbrad

Jutt on sobiv aruteluks (ül 6 ja 7), sest kirjeldab sageli esinevat olukorda, kus vanemad õpilased suruvad oma tahet peale. Probleemiks on narrimine ja oskamatus EI öelda. Tõenäoliselt on lapsed sellist olukorda ise kogenud ja tekst pakub häid võimalusi suhtlussituatsiooni analüüsiks, abi on I osa ülesannetest 6, 7 ja II osas ülesandest 5. Miku ja Mari dialoogi (ül 7) tuleks õpilaste poolt jätkata, toetudes nende endi kogemustele (*Kummal oli õigus? Mida sina arvad?*).

Teksti juures on mitmeid lausete muutmisülesandeid. Kolmandas ülesandes tuleb pikast lausest moodustada mitu lühemat, abiks on antud lausete algused. Neljandas ülesandes tuleb moodustada näidete põhjal võrdluskonstruktsioone ja kaheksandas sobitada lausesse lähedase tähendusega sõnu. Jutustama õppimiseks sobivad lausete lõpetamist nõudvad ülesanded (I osas ül 9) ja sõnaühendid (II osas ül 7), mis on abiks nõrgematele õpilastele teksti taastamisel.

2. Mardi otsus

Selles lugemispalas jätkub Mardi kohanemiskeskuste kirjeldus ja see võimaldab arendada vestlust teemadel: sõprade leidmine ja valik, tahtlik varjamine ja aus ülestunnistus jne. Ülesanded 5 ja 9 ärgitavad õpilasi arutelule, teemaks oma teo varjamine, sõprade valik. Loetust kokkuvõtte tegemiseks sobib ülesanne 12. See ülesanne aitab üles ehitada arutelu, mida Mart temaga juhtunud loost õppis ja kuidas ta oma otsuse leida huvipakkuv tegevus, täide viis. Jutustamisel võiks olla abi ülesannetest 5, 6 ja 10. Ülesanne 7 suunab otsima viga (*vale sõnavorm ja kõlaliselt sarnane sõna*) lausest ja võrdlema neid lauseid tekstiga, suunab lugema tekstilauseid.

Lause ümbersõnastamise ülesandes (ül 3), tuleb ühendada kolm lauset üheks liitlauseks, abiks on osalause algused ja sidesõnad.

3. Vanaisa on hea

Tekst on pärit A. Lindgreni „Bullerby lastest”, autoriteksti on lühendatud ja keeleliselt lihtsustatud. Kuna paljudel lastel ei pruugi olla isa, on nad ehk siiski oma vanaisa näinud, seega sobib see pala ka isadepäevaks, mida tähistatakse novembrikuu teisel pühapäeval. Häälestavas tunni etapis tuleks sellele tähtpäevale tähelepanu pöörata.

See on esmakordne kokkupuude kirjanik A. Lindgreniga (hiljem veel tekstid Bullerby lastest ja Meisterdetektiiv Blomkvisti lugudest), seega võiks lähemalt rääkida kirjanikust, küsida lastelt, mis lugusid nad juba teavad (filmid, teatrietendused) ja tutvustada eesti keeles ilmunud ning käsitlemist leidvaid teoseid. Lugemispala järel on lühiteave autorist ja Bullerby külast, seda võib koos lugeda, võimalusel vaadata filme (eesti keeles: Bullerby lapsed, Veel Bullerby lastest). A. Lindgreni raamatute ja loetud pala põhjal on nuputa-leheküljel ristsõna, mille lahendamine ei pruugi olla ilma Bullerby laste raamatut lugemata või õpetaja abi kasutamata võimalik. Tekstide ümberpaigutamise tõttu sattus tööraamatus vanaisa-lugu enne kui „Oma loom...” (3. osa). Seega ei ole lastele tuttavad kõik Bullerby tegelased, antud loos on nimetatud Annat ja Britat, kuid poiste nimed (Olle, Lasse, Bosse) puuduvad. Õpetaja võiks tahvlile kirjutada kõikide Bullerby laste nimed ja aidata neist ristsõnasse sobivad valida:

PÕHJATALU	VAHETALU	LÕUNATALU
Anna Britta	Liisa Lasse Bosse	Olle

Ristsõna

5. Vahetalu poisi nimi (rotifarm) on Lasse
 7. Vahetalu poisi nimi (Albertina omanik) on Bosse
- Ristsõna vastuseks tuleb Karlsson.

Aruteluks sobivad teemad on hoolimine ja hoolitsemine (*mille? kelle? eest*). Põhjatalu vanaisa iseloomustamiseks ja jutustamist toetavaks võtteks on tugisõnad/küsimused ja skeem (ül 9 ja 10).

4. Mardipäev

Teema vajab pikemat sissejuhatust ja õpitu meeldetuletamist (4. klassi tööraamatu 2. osas: Mardipäev). Lastele on mardipäev eelkõige seotud mardisandiks käimisega, kuid muid kombeid eriti ei tunta. Meeldetuletuseks võib lühiteksti põhjal koostada kuulamisülesande või täita küsimuste abil mõistekaardi.

Mardipäev on 10. novembril. Mardilaupäeval, see on 9. novembril, käisid noored mardisandiks. Nad kandsid meesterõivaid ja näod olid mustaks määritud. Martide juhiks oli mardiisa. Mardisandid käisid mööda talusid. Mardid laulsid ning nõudsid tuppä laskmist. Mardid uurisid, kas perel on kõik sügistööd tehtud. Laulsid või lugesid raamatust ette. Kui mardid pere tegemistega rahule jäid, sai pererahvas kiita. Mardid soovisid perele viljaõnne. Heade soovide eest pakuti mardisantidele õunu, saia, mett, maiustusi.

Vali sobiv lauselõpp ja märgi selle ette X

1. Mardisandid käisid talust tallu

- 25. novembril.
- 9. novembril.
- 10. novembril.

2. *Mardisandid olid*

- *meesterõivastes.*
- *väga ilusad.*
- *heledate riietega.*

3. *Mardisantide juhiks oli*

- *mardiema.*
- *mardiisa.*
- *mardionu.*

4. *Mardisandid soovisid pererahvale*

- *häid pühi.*
- *viljaõnne.*
- *kingitusi.*

Kuna viimastel aastatel tähistatakse ja märgitakse ära ka nimepäevi (kalendrites, õpilaspäevikus), võiks mardipäeva teemat siduda Mardi nimepäevaga (vt tekstis I osa algus). Eelinfoks on oluline anda teavet ka mardisantide juhi, nn mardiisa kohta. Kuna tekstis esinevad nii Mardi isa (*pere isa*) kui ka mardiisa (*mardisantide juht*), siis tuleks eelnevalt nende tähendust täpsustada ja selgitada, pöörates tähelepanu kirjaviisile.

Arvatavasti on lastel oma kogemused mardipäevaga seoses ja nad on valmis nendest rääkima. Mõned arutelu teemad I osa kohta: *Mis võis veel olla põhjuseks, et Mart Maarjaga marti jooksma ei läinud? Kes oli vanem? Kes noorem?* Tulemuseks võiks jõuda selleni, et Mart ei tahtnud lisaks väljaõeldule (*koos tüdrukutega ei sobi*) ehk ka endast noorematega koos olla.

Teksti I osa analüüsil saab arutleda, kuivõrd tänapäeva lapsed teavad ja käituvad vastavalt mardikommetele. Tihtipeale on mardisandiks käimisel kõige olulisem „nänni” saamine ja võrdlemine, kes kui palju kommi ja raha sai. Vanemate laste puhul (küllap vist ainult linnades), tuleb ette väiksemate mardisantide kiusamist ja „pommimistki”. Mardi peres käinud noorte mardisantide puhul võiks välja tuua erinevaid võimalusi, miks nad ei osanud mardilaule ega teadnud, mida teha.

- *Mis laulu oleksid pidanud väikesed mardisandid laulma? Miks pisikesed mardisandid laulsid: „Kop-kop, lahti tee... ”?*
- *Kas need mardisandid võisid olla juba koolilapsed? Millest järeldad, et mardisandid olid veel väga väikesed? Jne.*
- *Miks mardisandid toas vait jäid? (pisikesed ei tundnud veel mardikombeid, nad võisid ka karta).*

II osa puhul tekib võimalus võrrelda pisikesi ja juba suuremaid mardisante (*pikkus, rõivad, näokatted laul, kombed*), ja mõelda, miks 5. klassi lapsed tundsid kombeid, kes mardisante juhtis ja õpetas jne. Õpilastel on võimalus arutleda: miks Mardi ema ei vastanud poja küsimusele ja mis tema käitumises andis aimu, et ta teadis klassikaaslaste külaskäigust (ül 11).

Nuputamisülesanneteks on tööraamatu lõpus martidele sobivate näokatete leidmine ja mardija kadripäeva teemaline ristsõna (*karjaõnne*).

5. Noorpagana lood

Henno Käo raamatu „Noorpagana lood” juttudest on tehtud valik (kooliga seonduv) ja teksti on lihtsustatud (ümberjutustatud). Asjakohane on tutvustada raamatut tervikuna, pöörata tähelepanu autori illustatsioonidele ning leida Eesti kaardilt üles Paganamaa. Autoritekst on

väga rikkalik ja kujundlik, mille kõiki nüansse ei suuda lihtsustaud õppel olevad õpilased mõista. Antud loos on pööratud tähelepanu väljenditele, mida kasutatakse kõnekeeles kellegi või millegi omaduste rõhutamiseks (*pagana hästi, pagana halvasti*, vt ül 9). Neid sõnaühendeid võiks valiklugemisel tähele panna ja markeerida ning lugeda lauset asendades sõna *pagana* sõnadega *väga ja hästi*. (*Kui sarved sirgusid pagana/väga/hästi pikaks, sai Noor-paganast Vanapagan.*) Samuti võib lisada *pagana* lausesse, kuhu see võiks sobida (*Noor-paganal olid sarvede asemel ainult (pagana) pisikesed kühmud*).

Loetud jutust kokkuvõtte tegemisel leida muinasjuttudele iseloomulikke omadusi ning seda, mis on päriselt toimunud või olemas.

Tööraamatu lõpus on nuputamisülesanne (*Nukitsamees*).

6. Mart saab meeskonna dressid

Sissejuhatavas vestluses tuletage meelde lugemispala „Mardi otsus,” ja meenutage, mis otsuse poiss enda jaoks vastu võttis ja kuidas ta seda täitma asus. (*Mis oli Mardi unistuseks?*)

Sõnavaralises töös (ül 5 ja 6) vajavad enam selgitamist ja aktiveerimist väljendid: *süda hakkas ärevusest puperdama, konutas, noomis* ja II osas vanasõna: *Parem hilja kui mitte kunagi*.

Funktsionaalse lugemisoscuse arendamiseks sobib ülesanne 3: mõõtude võtmine, lugemine ja võrdlemine. Pala sisulisel analüüsil arendage vestlust: mis valmistas Mardile muret, kes oli treener Margus Rasmusele.

I osas tuleb teha kokkuvõtlik jutustus Mardi koolipäevast, abiks on lausete algused ja valikuks antud sõnaühendid. II osas tuleb teha kokkuvõtte ja hinnata Mardi päeva (ül7). II osa tekstilähedasel jutustamisel on abiks ülesanne 8 (kokkuvõtte päevast), kus õpilased puutuvad esmakordselt kokku *mina*-vormis jutustamisega, ülesande täitmist toetavad küsisõnad.

Nuputamisülesannete seast sobib juurde valida T-särkide piltidelt nimede leidmine (*Peeter, Teele, Anneli, Kristjan, Marko, Linda*).

7. Usu endasse!

Tekst on antud intervjuu vormis (tekst ajakirjast SEMU, 2008). Võimalusel näidata ka ajakirja ja selles oleva intervjuu originaali. Õpilastele tuleks tutvustada intervjuu (*vastatakse küsimustele*) iseärasusi. Lugeja peab silmas pidama, et kõneleja (*küsimustele vastaja*) teeb valiku, mis on tema jaoks oluline, millest on ta nõus rääkima, mis tal on meeles. Vastaja võib ka midagi varjata, ta võib olla unustanud, ta võib oma vastustes ka eksida. Seda, kas kõik oli nii, nagu ta räägib, pole teada ega seda saa ka kontrollida. Küsimuste puhul pöörata tähelepanu sellele, mida küsija soovis teada saada, milleks ta sellise küsimuse esitas. Näiteks 2. küsimusele *Mis oli su esimene trenn, kuhu sa läksid?* ei saagi küsija konkreetset vastust, vaid vastaja räägib siinkohal erinevatest treeningtundidest. Siinkohal võiks arutleda, mis küsimusega see vastus paremini haakuks? (*Mis treeningutest sa lapsena osa võtsid? Mis spordialadega oled veel peale kettaheite tegelnud?*) Ka kolmandale küsimusele *Missugune laps sa emale-isale olid?* on väga palju võimalusi vastata.

Teksti analüüsid tuleks pöörata tähelepanu Gerd Kanteri sõnumile, st mis on tema jaoks sportimisel ja heade tulemuste saavutamisel oluline (ül 8, 9). Mõni teine sportlane võib

samale küsimusele vastates edastada hoopis teise sõnumi. Kokkuvõtte tegemisel tulebki lähtuda sellest, mida sportlane ise arvab kõige tähtsana olevat. Õpilastele võib esitada küsimuse (ül 11), mis on neile kõige olulisem, et head tulemused tuleksid (*õppetöös, spordis* jms).

Soovitav on lugeda ja uurida veel teisigi intervjuu-vormis tekste.

Tööraamatu lõpus oleva ristsõna täitmiseks tuleb leida palast arve, tulemuseks saame olümpiavõitja rinnanumbri (1639).

8. Mardi sünnipäev

Selle lugemispaala puhul peaks lastel olema piisavalt eelteadmisi, mida tuleks sissejuhatavas etapis aktiveerida ja ärgitada rääkima oma kogemustest. Eelnevalt võiks veel meelde tuletada Mardi isapoolseid sugulasi (skeem) ja väljendeid, kuidas lapsed oma vanaisa ja vanaema nimetasid.

Pala võib sisuliselt jaotada kolmeks: ettevalmistused, sünnipäevahommik ning pidu ja kingitused. Iga osa temaatiliseks jutustamiseks sobivad ülesanded 4, 6, 9 ja 10. Kogu pala tekstilähedast jutustamist toetavad kavapunktid ja tugisõnad (ül 11). Õpilased võivad oma sünnipäevast jutustada ja võrrelda neid Mardi muljetega.

Nuputamiseks on raamatu lõpus peegelkirjas sünnipäevakutse ja täheruudustikku peidetud koeranimed.

9. Pühade tulekul

Julius Oro luuletus on sissejuhatuseks detsembrikuus käsitletavatesse tekstidesse ja jõulude ootamisse. Sissejuhatavas vestluses tuletage meelde möödunud novembrikuud (tähtpäevad, ilmad ...) ja rääkige talve lähenemisest, detsembrikuu sündmustest koolis, oodatavast koolivaheajast jms. Kokkuvõtvast vestluses tuletage seda veel meelde ja täitke mõistekaardi DETSEMBER lüngad (ül 6). Samuti suunake õpilaste vestlust (ül 6) teemal, milliseid ettevalmistusi tehakse kodus ja koolis pühade eel. Luuletuse puhul on oluline sõnavaraline töö (ül 2, 3, 4), lisaks õpikus pakutud väljenditele vajaksid tähenduse täpsustamist *lendlema* (vrld lendama), *hiilgab*, *toob uue ilma*, *järvesilm*. Õpetaja võib leida veel mõne teise talvekirjelduse ja kahte teksti omavahel võrrelda.

10. Hansuke ja Greteke

Tuntud Grimmide muinasjutu tekst on tööraamatu tarbeks jõukohastatud ja jaotatud kaheks osaks. Loodetavasti on õpilastel selle muinasjutu kohta mingeid eelteadmisi, nt on näinud mõnd filmiversiooni või telerevistust, mida meenutada. Õpetaja saab tutvustada erinevaid muinasjuturaamatuid. Illustreerivat pildimaterjali võib leida Google'i otsingumootorit kasutades (*Hansel and Gretel*). You Tube'is on üleval ka mõned muinasjutul põhinevad videod ja multifilmid.

Muinasjutu tekst on jaotatud lõikudeks ehk stseenideks, neid saab dramatiseerida ja jõuluõhtul ette kanda. Teksti käsitusel tuleb tähelepanu pöörata ka muinasjutu tunnustele. Oluline on eelnev sõnavaraline töö, sest tekstis tulevad ette mitmed lastele võõrad sõnad (*puuraidur*, *hurtsik*, *hagu*) ja vähekasutatud väljendid (*lõdisesid külmast*, *murdis pead*, *nuumas*, *priske praad*, *rammus*). Tööraamatu lõppu lisatud sõnavaraliste ristsõnade lahendamine eeldab

teksti kasutamist. Jutustamisel on abiks piltkava, lausete algused ja tugisõnad.

Mõlema osa kohta on nuputa-lisas ristsõna (*puuraidur, õnnelik lõpp*).

11. Piparkookide küpsetamine

Piparkookide küpsetamine on õpilastele ilmselt üsna tuttav, seega peaks lugu olema lastele arusaadav ja jutustamisel saavad nad lähtuda oma kogemustest (ül 16). Sõnavaraline töö keskendub sõna *glasuur* selgitamisele ja kasutamisele lausetes ning jutustuses (ül 10, 11) ning piparkooke iseloomustavate omadussõnade leidmisele (ül 15). Teine oluline töö, mida antud tekstiga saab teha, on tegevuste järjestamine. Sellisest eeltööst on kasu sisu taastamisel (ül 12, 13, 14).

12. Jõululuuletused

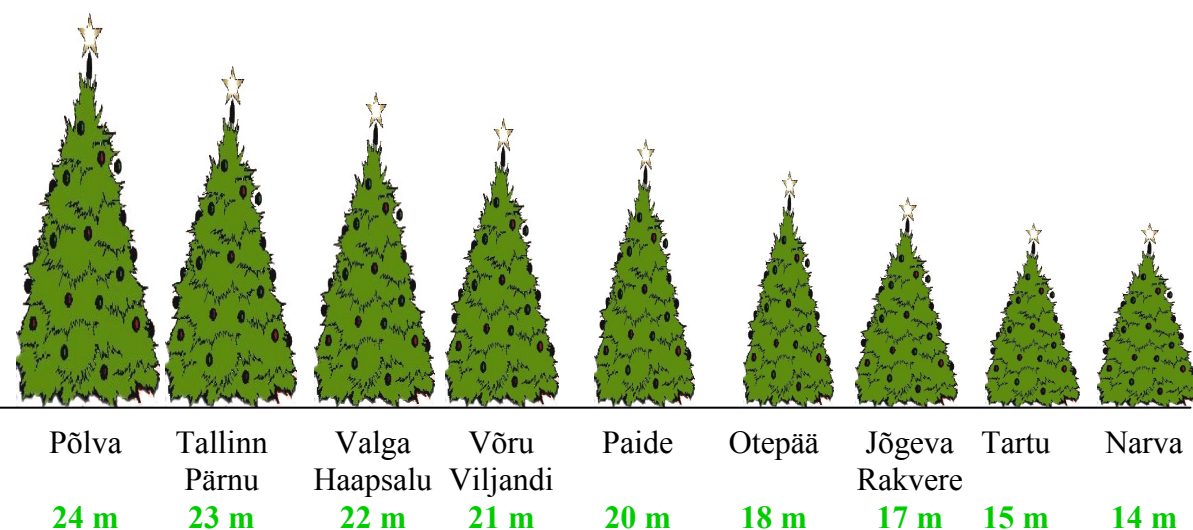
Tööraamatus on valikuks kaks luuletust, mida sobib jõuluvanale lugeda või klassis esitamiseks selgeks õppida. Õpetaja võib luuletuste tekste analüüsida väljakujunenud viisil (*rütm, rütm, luuletaja sõnum*), kuid need võivad jääda ka ainuüksi ilmeke lugemise harjutamiseks. Sobivaid luuletusi võib otsida ka mõnest muust raamatust.

13. Jõulupuu

Tekst, mille puhul saab aktiveerida laste jõulupuuga seonduvaid teadmisi ja kogemusi. Lisaks võib ajakirjandusest leida artikleid, milles kirjeldatakse jõulupuu toomist linna- või külaväljakule. Samuti on olemas teave, kuidas ja kust toodi jõuludeks kuusk koolimajja. Selle teksti juurde olen andnud (küll 6.–7. klassiga) lastele võrdlemiseks diagramme linnade jõulukuuskede kõrguse kohta. Nende põhjal saab koostada erinevaid ülesandeid: lünkteksti täitmine, järjestamine, võrdlemine, kirjeldamine jms.

Näiteks:

Jõulukuuskede pikkused Eesti linnades 2008. aastal.

Jõulukuuskede pikkused Eesti linnades 2009. aastal

Pärnu	Otepää	Paide	Tallinn Haapsalu	Tartu Jõgeva	Narva Rakvere
22 m	20 m	19 m	18 m	15 m	14 m

Võrdle jõulukuuskede pikkusi. Täida tabel.

Linn	Kuusk 2008	Kuusk 2009	Vahe (+ või -)
Tallinn	23 m	18 m	-5 m
Tartu			0 m
Pärnu			
Otepää			
Pärnu			

Jutustamiseks on pildiseeria jõulukuuse toomisest ja ehtimisest. Jutustada võib nii Mardi pere jõulupuust kui ka mina- või meie-vormis.

Jõulutemaatiline on ka tööraamatu lõpus olev ristsõna, mille autoriks on 4. klassi õpilane.

14. Mardi jõulukalender

Selles loos puudub jutustav tekst ehk lugu, selle võib ka juurde mõelda või jutustada, st rääkida Mardi tegevustest jõulukuul. Peamine töö on info leidmine Mardi kalendrist ja saadud teadmiste kõrvutamine antud aasta detsembrikuu kalendriga (*Mis nädalapäeval käis Mart teatris?*). Seda „kalendrilugu” saab seostada ka poes müüdavate või laste poolt koostatud adventikalendritega, võib rääkida adventiküünalde süütamise kombest ja muust jõuluootusega seonduvast. Järgneb oma kalendri täitmine. Sellega võiks küll algust teha juba detsembrikuu alguses, sündmuste ja ürituste kulgu jälgides oma kalendrit täiendades.

Tööraamatu II osa lõpetab kokkuvõtte loetust: „**Meenutame loetud jutte,**” ülesannete täitmisel tuleb kasutada tööraamatut.

III tööraamatu lugemispalad

Tööraamatus on 22 teksti. 9 lugemispala on lastele tuttava poisi Mardi elust ja tema kaaslastest, 4 loomamuinasjuttu ja kaks lugemispala A. Lindgreni loomingul põhjal. Raamatutekste on kohandatud lastele mõistetavamaks. Kolmest luuletusest kaks on isamaalised, mis sobivad iseseisvuspäeva ja emakeelepäeva tähistamiseks. Tööraamatu lõpus on nutikamatele ja kiirematele mõeldud ülesanded ja tööleht III osa tekstide meenutamiseks. Tööraamatu III osa on mõeldud töötamiseks III õppeveerandi lugemistundides.

1. Jõulupühad

Sugulussuhete paremaks mõistmiseks vaadake enne pala lugemist skeemi ja tuletage loetu põhjal (I osas Kartulipõllul) meelde Mardi isapoolseid vanavanemaid, kes elasid Allika talus. Esitage küsimusi-korraldusi või täitke tahvlil lünkülesanne:

Kirjuta skeemi abil puuduvad nimed.

Mardi vanaema nimi on Lapsed kutsuvad teda Mammiks.

Mardi vanaisa nimi on Lapsed hüüavad teda

Vanaisa Peetril ja vanaema Tiinal on kaks poega: ja Mardi onu nimi on

Mardi onutütar on ja onupoeg on

Tänapäeva lapsed ei tunne enam eriti traditsioonilisi jõulukombeid. Käesolev lugemispala võimaldab Mardi pere tegemiste kaudu rääkida jõulukommetest nii Mardi peres kui vestelda õpilaste kogemustest. Jõulukommete tutvustamisel saab meenutada möödunud pühi nii kodudes kui koolis. Jõulutemaatika kokkuvõtteks ja kinnistamiseks on soovitatav tuletada meelde II osas loetut (*Mardi jõulukalender, Jõulupuud*) ja täita jõulukalender (ül 7). Nuputamisesülesandes (lisa) tuleb täherägastikust leida jõulutoitude nimetused.

2. Talvepildid

Selles lugemispalas tutvustatakse põgusalt küttepuude tegemist (ül 2) ja laste võimalikku abi selles töös (okste põletamine), millega paljudel ei pruugi olla kokkupuuteid. Seega on soovitatav eelnevalt sel teemal vestelda ja kasutada näitlikustamiseks pilte. Mart lubas metsatööl osaleda, kuid huvitava tegevuse (pildistamine) käigus ununes lubadus. Lugemispala tegevus keskendubki Mardi fotograferimishuvile. Arutelu võiks keskenduda probleemidele, millega Mart kokku puutub (*antud lubadused, nende unustamine huvipakkuva tegevuse käigus*). Käsitlemisele tulevad mõisted (*laadimine mälukaardilt arvutisse, mälu pulga kasutamine*) on ilmselt lastele tuttavad.

3. Head uut aastat!

Kuna uus aasta võeti vastu koos Mardi emapoolsete sugulastega, on eelnevalt vajalik tutvuda skeemiga *Mardi emapoolsed sugulased*. Esitage küsimusi, millele saab skeemi abil vastata. (*Mis on Mardi ema õe nimi? Mis on tädilaste nimed?* jne). Soovitatav on kahte skeemi omavahel võrrelda.

Antud lugemispala eesmärgiks on funktsionaalse lugemisoskuse arendamine: kujundada arusaamine ilutulestikutoodete ostmise ja kasutamise reeglitest, kasutusjuhenditest, ohutusnõuetest ning piktogrammidest.

4. Midagi head

Luuletus, mille käsitlemisel on vaja kasutada koduloolist taustinformatsiooni (*meil talvitud linnud, toidulaua külalised, nende toitmine*). Luuletus pakub võimalusi sõnavaraliseks tööks (ül 1, 2, 4, 5, 7) ja riimuvate sõnade leidmiseks (lisas Nuputa). Luuletuse kokkuvõte (ül 9 ja 10) on sissejuhatuseks järgmisele lugemispaalale Söögimajake.

Tugevama klassi puhul võiks luuletuse viimase salmi peamõtet (*täna neid sellegi eest, et nemad siit Eestimaalt ära ei lähe, mis sest, et on nälg ja on lõpmata jahe*) kasutada vestluseks: raske majandusliku olukorra kiuste ei lahku kõik inimesed kodumaalt et leida soojem elukoht ja tasuvam töö.

5. Söögimajake

See lühike lugu on esitatud terviktekstina, õpilastel tuleb jaotada tekst kolmeks lõiguks ja valida igale lõigule pealkiri (ül 5, 8, 11). Uue töövõttena tuleb leida ja joonida või markeerida iga lõigu olulised sõnad (ül 6, 9, 12). Selle töövõtte eesmärgiks on teadvustada ja jätta meelde lõigus sisalduv oluline teave, et kasutada seda jutustamisel (ül 15). Tuleb harjutada nii sõnaühendite leidmist ja joonimist kui ka nende sõnaühenditega lausete lugemist ning kontekstisidusate lausete moodustamist. Jutustuse sisu meenutamiseks võib maalida iga lõigu kohta ka suulise pildi (ül 16). Tekstiloome ülesandeks on samuti kahe õpilase jutustuste (ül 19) analüüs, hinnangu andmine ning parandamine (*asesõnade asendamine*). Probleemide märkamise teise lapse jutustuses on eeltöök suulise väljendusoskuse kujundamisel.

6. Varese reis soojale maale

Lugemispaala on jaotatud kaheks lõiguks, kuid seda lühijuttu võib käsitleda ka tervikuna. Teksti juurde kuuluvad ülesanded pakuvad võimalusi tööks sõna ja lausega (ül 2, 3, 7, 8, 12), õpetavad tekstist leidma jutu meenutamiseks olulisi sõnu (ül 4, 10) ning tegema kokkuvõtliku jutukest nii lõigu (ül 3, 8) kui ka terve pala ulatuses (ül 12). Jutustamist toetavateks harjutusteks on kava ja tugisõnad (ül 14), õpilastel on võimalus analüüsida kahe lapse jutukest. Neist esimese jutu laused on piiritlemata ja liialdatud on ase-, määr- ja sidesõnade kasutamisega. Alltekstina võib käsitleda sama mõtet, mis luuletuse „Midagi head” puhulgi: *Omas kodus on ikka kõige parem elada*. Salakirjas vanasõna *Oma maa on armas igaihele* on Nuputa-lisas.

7. Talve võib ka maha magada

Lugemispaalaks on teabetekst, mis eeldab kodulooliste teadmiste olemasolu ja nende aktiveerimist, vajadusel tuleb enne pala juurde asumist neid värskendada. Sisu mõistmiseks on oluline teha vahet *talveunel ja taliuinakul*. Nende mõistete selgitamisel saame lähtuda õpilaste kogemustest (*tegin päeval kerge uinaku, magasin nii, et ei kuulnud äratuskellagi*), mida saab kasutada talveune ja taliuinaku eristamisel. Teksti illustreerimiseks ja eelteadmiste meenutamiseks on soovitatav kasutada fotosid või pildimaterjali (*rästik, nastik, nahkhiir*). Enne teksti juurde asumist tuleb kinnistada väljendid: *ninaesist otsima ja silma looja laskma*. Teabetekst ei paku võimalust tekstilähedaseks jutustamiseks, kuid jutustada võib viienda lõigu põhjal ühe isakaru taliuinakust (ül 10). Lastele seni tundmatu töövõtte on teises ülesandes, kus tuleb otsustada, kas teksti abil on kõikidele küsimustele võimalik vastata (küsimused 4 ja 8). Õpilased vajavad tõhusamat abi ka 9. ülesandes, kus tuleb otsustada, kas lause on sisult sama, mis tekstis. Raskusi võib tekitada esimene lause, kuigi asendamist

vajav sõna on joonitud (*Kõik loomad teevad taliuinakut või magavad talveund*). Jutust saadud informatsiooni abil saab lahendada raamatu lõpul oleva ristsõna (*saarmas*).

8. Fotovõistlus

Kuulutusel olev tekst on hea funktsionaalse lugemisoskuse kujundamiseks. Esmapilgul võivad teksti juurde kuuluvad ülesanded tunduda väga lihtsad, kuid tegelikult pole küsimustele vastuse leidmine sugugi kerge (näit: *Mis asutus teatas fotokonkursist? Poiss lootis, et ehk mõni pilt pannakse ka..... (kuhu?) jt*). Kuulutuselt info leidmine on eluliselt vajalik oskus ja seetõttu tuleb esitada lastele ka pealtnäha kergesti vastatavaid küsimusi (ül 1). Vajalik on ka küsimisoskuse kujundamine, seega tuleb õpilastel kuulutuse kohta ka ise küsimusi moodustada (*Kes olid fotovõistluse sponsorid? Kust on võimalik abi küsida, kui midagi jäi arusaamatuks?*).

Õpetaja võib küsisõnad tahvlile kirjutada või osutada mingile teabekillule, mille kohta küsilauseid moodustada. Meenutada tasuks ka eelnevalt loetud pala *Talvepildid* ja selle abil lisaülesandeid koostada (*Vali Mardi fotodest välja 3 enammeelditud talvepilti jms*). Ülesanne 3 ei ole otseselt loetu kohta (tegelane Mart), vaid see jutuke on Mardi õest Maarjast, kes ka seda kuulutust luges (*vt esimene lause*) ja selle järgi toimis. Saab arutleda selle üle, mis vigu Maarja tegi.

Soovitav on leida oma kooli stendilt või kodulehelt mõni kuulutus ja seda samal viisil analüüsida.

9. Mardile meeldib suusatamine

Enne pala juurde asumist tuleks uuesti ette lugeda ja meenutada II raamatu tekste *Mardi otsus* ja *Mart saab meeskonna dressid*. Nende põhjal saab vestelda, kuidas Mart leidis tee suusatreeningutele.

Õpilaste suusaspordi-alaste teadmistesüvendamiseks on vajalik koostöö kehalise kasvatuses õpetajaga (vestlused, fotod, filmid suusatamisest). Selgitamist vajavad mõisted: *rullsuusad, kunstlumi, suusahüpped, murdmaasuusatamine, distants, vaba- ja klassikastiil*.

Selleks, et lapsed suudaksid ise küsimusi esitada, on kasutatud töövõtet, milles küsilausele tuleb sobitada küsisõnu (ül 5, 8). Ülesanded 4, 7 ja 11 eeldavad kokkuvõtte tegemist lõigust, abiks on lause algus ja kasutada võib eelnevalt allajoonitud sõnaühendeid. Teemaatilise jutustamise õppimiseks (ül 12, jutustada Mardi spordilaagrist) saab kasutada 2. ja 3. lõigu kokkuvõtteid (ül 7 ja 11).

Funktsionaalse lugemisoskuse harjutamiseks on lisatud spordilaagri päevakava ja selle kohta käivad ülesanded. Küsimustele vastamiseks (ül 1) tuleb esmalt otsustada, kas nendele saab päevaplaanist vastuse. Kolmanda ülesande puhul on ilmselt vaja nõrgemaid õpilasi suunata tekstist (päevaplaan) õiget osa leidma ja võrdlema seda Karmeni poolt kirjapanduga. Tublimatele õpilastele saab anda lisaülesandeid: Millal Karmen oma trennipäevikut täitis, mis sündmused olid enne seda, mis järgnesid.

Nuputamisülesanne raamatu lõpus, mis selle pala juurde sobib, on raskevõitu (peidetud sõnad: Anti, Jaak, Aivar, Andrus) ega sobi, kui pole analoogset tööd varem tehtud.

10. Reklaamplakat

Töö reklaamtekstiga on eelneva lugemispalaga seotud. Enne töö juurde asumist tuleks vestelda reklaamist. Lapsed puutuvad sellega kokku eelkõige telerit vaadates, vähem trükitud reklaamidega. Vestluse aluseks võiksid olla nähtud reklaamid, arutelu teemaks, kuidas nendesse suhtuda, positiivsete (*annavad infot, tutvustavad saateid, filme, kaupu, annavad kasutamishüviteid...*) ja negatiivsete (*filmid ja saated venivad liiga pikaks, pidevalt korduvad reklaamid, reklaamitava objekti ühe tunnuse liigne võimendamine...*) omaduste väljatoomine. Spordipoe reklaamplakat on näide sellest, kuidas reklaamist võiks kauba valikul ja ostul kasu olla.

Eelnevalt tuleks meenutada kahe suusastiili erinevusi. Oluline on mõista, et erinevate stiilide puhul on vaja muretseda ka erinev suusavarustus, seega aitab plakatil sisalduv info teha õigeid otsuseid. Ülesannet 3 saab täidetud kujul kasutada iseseisva jutuna (Maarja suusavarustus) ja analüüsida, mis suusavarustus oli olemas ja mida oli vaja muretseda. Tulemuse võib kirjutada tahvlile:

Mis oli eelnevalt olemas ja sobis? (Mardi suusakindad, -saapad)

Mis oli olema, aga ei sobinud? (villased sokid ja kindad)

Mida oli tarvis osta? (ül 4)

11. Meie lemmikloomad

Tekst tutvustab küsitluse läbiviimist. Küsitluse objektiks on lemmikloomad ja mitmele inimesele esitatakse sama küsimus: *Mis lemmikloomad teil kodus on?* Küsimused ja ülesanded on iga vastuse puhul erinevad. Alates 7. ülesandest on esitatud tööjuhendid kogu teksti ulatuses. 9. ülesandes tuleb kirjelduse (tema-vormis) ja loetud teksti põhjal otsustada, mis on lemmiku nimi. Ühtlasi on vaja korrata ja rakendada algustähe kasutamise reeglit. Küsitlusest tehakse kokkuvõtte (ül 10), kus tabelis tuleb täita lemmikute kohta puuduv teave.

Teise osana on tekstile lisatud Mardi poolt oma klassis läbi viidud sarnane küsitlus ja tulemused on vormistatud tulpdiagrammina. Kuna diagramm on õpilastele uus andmete esitamise vorm, tuleb õpetajal tähelepanu juhtida, et arvteljel on ainult paarisarvud. Vajadusel võivad õpilased puuduvad arvud diagrammile kirjutada. Arutelu võiks tekitada kahe küsimuse osas: *Mis lemmikloomad teil kodus on?* ja *Kes on sinu lemmikloom?* Võib juhtuda, et lapsed loevad Andrese töös veaks selle, et lemmikuks ei saa olla hobune. Andresel seda looma veel polnud ja ta kavatses selle osta siis, kui rikkaks saab. Õpilaste juttude puhul on taotluslik erinevas šriftis olevate tekstide lugemine. Arutleda saab ka Brita tööd lugedes: *kellest tüdruk kirjutas, miks ei saa teksti lugedes sellest teada, mis lausete järgi võime seda aimata, kuidas parandada jms.* Sellise küsitluse võib läbi viia oma klassis, andmed vormistada diagrammina ja Mardi omadega võrrelda.

Õpilaste tööd on ettevalmistuseks oma lemmikust jutustamisel, seda toetab ka juurdelisatud skeem (ül 7). Antud skeemi saab kasutada nii tööde analüüsimisel kui oma lemmikust kirjutamisel.

Nuputa-lisa ristsõnasse tuleb kirjutada tekstis esinenud lemmikute nimed (*Joosu, Mannu, Tarkur, Milli, Berta*).

12. Oma loom on ikka tore küll

Kohandatud tekst A. Lindgreni raamatust „Bullerby lapsed” (raamatus Liisa mina-vormis jutustus). Lapsed on II osas autori ja raamatuga juba tutvunud (Vanaisa on hea). Vaja on meelde tuletada tegelased ja vaadata raamatu pilte. Tutvuda võiks raamatutekstiga ja lugeda kindlasti tervikteksti tööraamatust. Tööraamatu tekst on jaotatud kaheks, milles on omakorda kaks lõiku. Enamik töövõtetest on tuttavad: sõnade asendamine ja valik, lausete muutmine ja lõpetamine, küsimustele vastuse leidmine tekstist, kokkuvõtte tegemine lõigust. Tekst pakub võimalusi temaatiliseks jutustamiseks (I osas ül 10, 11 ja II osas ül 10, 11). Jutustamisel on toeks pildid ja tugisõnad. Arutlege loomade eest hoolitsemise üle, hinnake öökulliemale tehtud tempu ja rotifarmi loomise ideed.

13. Koer lapsendas põrsa

Tegemist on jõukohastatud ajaleheartikli tekstiga. Eelnevalt tuleb kindlustada tekstis esinevate piltlike ja kõnekeelsete väljendite (*ei andnud elumärki, tuli eluvaim sisse ja mustus väljahaite tähenduses*) mõistmine. Selgitamist vajavad sigade eri vanust ja sugu märkivad nimetused (*emis, põrsas*), kui ka loomade ja inimeste nimed (*Pepe, Pets, Mati, Katrin*) ning nimetused (*notsu, ruigam, kärssnina, taks*), ül 6, 7, 8.. Harjumuspärased ülesanded on küsimustele vastuste otsimine, sõnade asendamine ja leidmine tekstist. Vahelduseks on ülesanne leida lausele sobiv teistsugune lõpp, kus tavapärase ristitamise asemel tuleb ruudustikus värvida sobiv lõpp:

Põrsa lapsendas	kasuema.	emane taksikoer.	isane taksikoer.
Kasuisa Pets	toitis notsut.	lakkus notsut.	kandis notsut suus.
Põrsa toiduks oli	koerapiim.	lehmapiim.	kitsepiim.

Jutustamisel on abiks pildid ja sõnaühendid (ül 12). Jutuke tuleb jaotada kolme ossa ja kuulata saab kolme õpilast (aheljutustus). Nuputamisesandeks on salakiri (*Petsist sai tubli kasuisa*).

14. Kuidas koer endale sõpra otsis

Muinasjutt, mille tekstis on väga rikkalikult lähedase tähendusega väljendeid (*magama minek, magamine, maha murdmine*) ja sõnavaralist tööd (I osa ül 4, II osa ül 4, 5). Vestlused tegelaste vahel (otsekõne) annavad võimaluse dialoogi analüüsida (vt ka *Saame tuttavaks ja Mart tekitas segaduse*) ja ärgitavad arutelule (*Mis omadused peavad sõbral olema? Kes on hea sõber?*). Teksti tuleb käsitleda kahekõnena (I osa ül 8 ja 9, II osa ül 10), harjutades ilmekat lugemist. Kokkuvõtte tegemiseks kasutada arutelu ja ülesandeid 5, 7, 8, 9 ja 11. Kokkuvõtliku jutustuse harjutamiseks sobib ülesanne 12, milles eelnevalt tuleb maha tõmmata konteksti mittesobivad sõnad. Tublimad õpilased leiavad teksti peidetud tegelaste nimetused Nuputa-lisast, nimetused tekstis on samas järjekorras kui teksti all olevad pildid. Kõige raskem on leida sõna *inimene*, kus tähed on kolmes sõnas ja vahel hüüumärk (*juhtub siin ime! Neli pikk-kõrva*).

15. Siil ajas karu pesast välja

Muinasjutt on õpetliku sisuga, lühike ja lõikudeks jaotamata. Enne lugema asumist on vajalik sõnavaraline töö (*ulualune, üürnik ja üüriline*). Kasutatud töövõtted on lastele

tuttavad, rohkem tähelepanu tuleks pöörata muinasjutu sisu analüüsimisele ja allteksti avamisele (ül 5, 6, 7). Jutustamisel on toeks skeem (ül 8), mida tuleb loo tegevuse kulgemist järgides täiendada nooltega (või nummerdada). Lugemiseks, analüüsimiseks ja võrdlemiseks on kahe õpilase jutustused (ül 10). Mati jutt on keeleliselt adekvaatne, kuid märgata tuleb sisulist viga (*karu oli asunud siili pessa elama*). Analüüsi abistavad küsimused *Kelle pesas elas karu? Kelle pesas elas siil?* Nuputa-osas on selle muinasjutu kohta ristsõna (*ulualune*).

16. Mis värvi on kodu

Olivia Saare luuletus juhatab sisse Eesti rahvus- ja lipuvärve selgitava teksti. Luuletuse lugemisel pöörata tähelepanu korduvatele ridadele, millega luuletaja rõhutab meie isamaa looduse ilu ja looduses leiduvaid värve. Enne teksti lugemist selgitada sõna *trikoloor* ja ka *kuub* on lastele võõras sõna, pigem kasutatakse sõna *pintsak* või *jakk*. Ilmselt jääb piisavalt aega, et rääkida iseseisvuspäeva tähistamisest koolis ja linnas.

17. Suitsupääsuke ja rukkilill

Lugemispala üheks eesmärgiks on õpetada eristama rahvuslikke ja riiklikke sümboleid. Enne pala lugemist tuleb meelde tuletada 4. klassi loetut (Eestimaal on sünnipäev ja Eesti hümn). Nii suitsupääsuke kui rukkilill on lastele koduloost tuttavad. Juurde võiks rääkida, et meil on ka rahvuskivi – paekivi. See sõna on lisas oleva ristsõna lahendussõnaks. Arutleda saab ka meie rukkileiva üle, sest müügil on palju erineva välimuse, maitse ja hinnaga pagaritooteid, eristada tuleks: leib, sai, sepi. Kui on võimalus, siis vaadake laulupeo-teemalist videot või lühifilmi ja kuulake hümnit.

18. Miks jänese huul on lõhki

Tekst on koostatud A. Jakobsoni muinasjutu ainetel, seda on keeleliselt kaasajastatud ja jõukohastatud. Kuigi mitmeid originaalis esinenud arhailisi sõnu on välja jäetud, tuleb tekstis ette väljendeid, mis vajaksid selgitamist (*pajatas, punus tuhatnelja, moka*). Töövõtted on lastele tuttavad. Nagu muinasjuttude puhul tavaks, tuleb pöörata tähelepanu sisulisele analüüsile ja peamõtte leidmisele. Siinkohal võiks seda lugu võrrelda muinasjutuga „Varese reis soojale maale” ja esitada küsimusi: Miks lahkus vares oma kodumaalt? (*Ei tahtnud teistest lindudest erineda, tahtis oma silmaga näha, kas räägitu vastab tõele.*) Miks tahtsid jäneseid välja rännata? (*Neil oli palju vaenlasi ja raske elu.*) Millega jäneste ja varese väljandrääkimine lõppes?

19. Lapsepõlve lemmikraamat

Lugemispala on eeltöök A. Lindgreni raamatust „Meisterdetektiiv Kalle Blomkvist” pärit katkendi lugemiseks. See lugu jutustab Mardi vanaema koolipõlvest ja tema lemmikraamatu tegelastest. Pala võib käsitleda nagu dialoogi, esitades küsimusi selle kohta, mida Mart vanaemalt teada soovis (*Mis raamatuid sa lugesid, kui olid minuvanune?*) ja mida vanaema tegelikult poisile rääkis (*kõigepealt lapsepõlvemängudest, seejärel lemmikraamatust*). Õpilastega võib arutleda, miks vanaema seostas oma jutu lapsepõlvemängudega. Kokkuvõtva temaatilise jutustusena võiks rääkida, mida Mart sai teada vanaema lapsepõlvest (ül 8), eeltöö jutustamiseks on iga lõigu lõpus (ül 2, 4, 7). Tööjuhendid on lastele tuttavad, seletamist vajavad sõnad on tekstis alla joonitud.

20. Kalle võtab sõrmejälgi

Katkend raamatust „Meisterdetektiiv Kalle Blomkvist”, mille teksti on lühendatud ja keeleliselt kohandatud. Tekst on jaotatud kahte ossa ja teise osa lõpus on ka raamatute ja filmide tutvustus. Pala lõpus on kokkuvõtte, milleks Kalle võetud sõrmejälge kasutati, selle võiks jätta lugemiseks pärast pala käsitlust. Eeltöö võiks alata raamatu Meisterdetektiiv Kalle Blomkvist tutvustamisest, sellega on eelnevas lugemispalas Lapsepõlve lemmikraamat põgusalt tutvustatud. Iga lõigu lõpul leidub lausete lõpetamist nõudvad ülesanded (I osa ül 3, 7, 11), mis aitavad seda osa tervikuna jutustada (I osa ül 12 ja 13). I osa jutustamiseks on abiks skeem oluliste sõnaühenditega. I osa lõpetab Kalle mina-vormis jutustus juhtunust, milles on sisulisi vigu ja üks keeleline komistuskivi (*magas sügavuses*). II osas on samuti lõikude lõpul lausete lõpetamine teksti abil (ül 3, 7, 11). Osa jutustamisel on abiks küsimustele vastuste leidmine (ül 12) ja kava (ül 13). Teised ülesanded on tavapärased, kuid õpetajapoolset suunamist ja abi on vaja joonisel kujutatud näoilmete tabamisel (ül 5).

21. Mängime detektiivi

Funktsionaalse lugemise ülesanded on seotud eelneva raamatukatkendiga (isikukirjeldused, salakiri). 1 ja 3. ülesandes on tarvis lugeda isikute kirjeldusi ja tähele panna iseloomulikke väliseid tunnuseid, et leida need isikud piltidelt või fotodelt. 4. ülesandes tuleb tekstist leida olulised tundemärgid ja koostada isikute kirjeldused. Nuputamisülesanne (salakiri) on koostatud raamatus kasutatud bi-keeles. Kui lastel on huvi, siis võivad nad proovida analoogseid tekste koostada ja kaaslastele äraarvamiseks ette lugeda.

22. Isamaa ja emakeel

Kai Vasamäe luuletus on mõeldud emakeelepäeva (14. märts) tähistamiseks. Meenutada tuleb kokku-lahkukirjutamise reegleid (*eesti keel, emakeel*). Luuletuse käsitlemisel saab väärtustada võõrkeelte õppimise vajadust, vestelda sellest, mis keeltega ja millal lapsed on kokku puutunud (*käinud välismaal, telerist kuulnud*), mis võõrkeelt nad 5. klassis õppima hakkasid jms. Võib vaadata maakaardilt meie naaberriike ja küsida õpilastelt, kas nad teavad, mis keeli nendes riikides räägitakse, siis on kergem täita tabelit (ül 4). Ülesandes 5 tuleb ühendada pilt ja sõna. Kui raamatupildid ei too rahvuste iseloomulikke tunnuseid (rõivad) esile, siis tuleks õpetajal lisaks kasutada värvipilte ja fotosid.

Tööraamatu lõpust saab leida pala juurde temaatilise ristsõna (*emakeelepäev*) ja kõiki isamaalisi tekste hõlmava ristsõna (*iseseisvuspäev*).

III tööraamatu lõpus on loetud lugemistekste hõlmav tööleht „**Meenutame loetut**”, mille täitmiseks tuleb õpilasi suunata leidma vastuseid õpiku abil.

IV tööraamatu lugemispalad

Tööraamatu IV osa on mõeldud töötamiseks IV õppeveerandi lugemistundides. Tööraamatus on 20 teksti: 6 lugemispala kirjeldavad sündmusi Mardi elust, on üks muinasjutt ja üks seletusmuistend. Kaks lugemispala on koostatud A. Lindgreni raamatu „Bullerby lapsed” põhjal. Käsitlemisele tuleb ka tarbetekst (*Toiduretseptid*) ja artikkel ajakirjast (*Vapper elupäästja*). Tööraamatu viis luuletust kirjeldavad kevadet ning kevadisi tähtpäevi.

Tegelaste omavaheliste suhete ning seeläbi ka tekstide paremaks mõistmiseks on tööraamatus Mardi isa- ja emapoolse suguvõsa skeemid. Raamatu lõpus on nutikamatele ja kiirematele mõeldud ülesanded ja tööleht loetud tekstide meenutamiseks.

1. Märts

Julius Oro luuletuse abil saab korraldada vestluse, milles teadvustatakse varakevadisi tunnuseid looduses ja kinnistatakse koduloos õpitud (ül 4 ja 6). Sissejuhatavas vestluses suunatakse õpilasi rääkima oma tähelepanekutest. Laste poolt nimetatud tunnused on otstarbekas tahvlile kirjutada, et hiljem saaks laste kogemusi võrrelda luuletaja omaga.

Kuna 5. klassis alles alustatakse liitsõna õppimist, on oluline täpsustada õpilastele võõraste liitsõnade tähendust (*pajupill, kasemahl* – kas räägitakse puudest *paju ja kask* või *pajust tehtud pillist, mahlast, mida saame kaselt*).

Nagu ikka luuletuste puhul, tuleb ka siin pöörata tähelepanu riimidele (ül 5) ja rütmile. Luuletuses kasutatud riimuvate sõnade leidmisele võiks lisaks anda ülesande omapoolsete riimide sobitamiseks, valikuks, iseseisvaks leidmiseks (*LILL – PILL – VILL ...*)

2. Vapper elupäästja

Lugemispala aluseks on ajakirjas SEMU (nr 13, märts 2008) ilmunud artikkel. Õpilaste tähelepanu tuleb juhtida asjaolule, et tegemist on tõestisündinud loo kajastusega. Hea oleks näidata ka ajakirja ja selles oleva artikli originaali. Ajakirjas ilmunud teksti on lühendatud ning keeleliselt kohandatud. Lugemispalas keskendutakse 8aastase poisi Gerti tegutsemisele hädaolukorras. Häälestavas vestluses sobib meenutada analoogseid lugusid lastega juhtunud õnnetustest veekogudel. Oluline on arutleda, mis ohud veekogude ääres meid varitsevad, mis ohutusnõudeid tuleb järgida, kuidas taolistes olukordades tegutseda ning kannatanut abistada (ül 16). Teemat saab seostada elu- ja olustikuõppega. Palast kokkuvõtte tegemiseks sobib kasutada eelnevalt parandatud jutukest (ül 13). Tekstilähedase jutustamine võiks jaotuda kolme õpilase vahel (ül 15) ning proovida võiks aheljutustamist. Õpetaja roll on jälgida ja vajadusel suunata, et kujuneks terviklik jutustus.

Nuputa-lisas on pala kohta ristsõna (*kiiver*).

3. Külaskäik

See lugemispala sisaldab väga palju teavet ja pakub võimalusi funktsionaalse lugemisoskuse arendamiseks (*e-kiri, sõiduplaanid*). Taustteadmiste aktualiseerimisel on selle teksti mõistmisel oluline roll. Skeemide abil on otstarbekas meelde tuletada Mardi emapoolset suguvõsa ja sugulaste nimesid.

Enne pala lugemist tuleb lastele anda võimalus rääkida sellest, kas ja kuhu on nad iseseisvalt reisinud, kuidas nad end sellel reisil tundsid ja kas kogeti midagi huvitavat.

Lugemispala käsitusel tuleb silmas pidada, et tegemist on tarbetekstiga, mis ei eelda tekstilähedast ümberjutustamist. Selle pala puhul tuleb keskenduda teabe otsimisele, tulemuste võrdlemisele ja nende põhjal sobivate valikute tegemisele (ül 4, 5, 7, 9, 10, 11). Infot tuleb leida e-kirjast, mis on antud teistsuguse šriftiga, erinevatest tabelitest ja skeemidelt. Kõikide ülesannete puhul tuleb jälgida, et õpilased leiaksid vastuse ja kontrolliksivad tulemusi tööraamatust. Erilaadse ja õpilastele uudse materjali käsitus nõuab aega. Õpetaja ei tohi kiirustada, soovitatav on töö jaotada mitmele tunnile. Jälgida tuleks vajalike eeldusoskuste olemasolu (nt ül 14, seos matemaatikaga).

Kuna tööraamatu koostamise ja toimetamise aeg sattus krooniajastule, on ülesannetes veel Eesti raha vääringud. Seega tuleks õpetajal parandused sisse viia, kas siis korrektoriga parandades või uut tabelit peale kleepides.

Tekstis esinev tabel:

Tartu	Alatskivi	sõiduaeg	pileti hind	sooduspilet õpilastele
09.50	11.25	1.35	2.88 €	2.55 €
12.20	13.16	0.56	2.30 €	1.98 €
13.20	14.16	0.56	2.30 €	1.98 €
14.50	16.10	1.20	2.56 €	2.24 €
15.20	16.16	0.56	2.30 €	1.98 €

5. ülesande tabelis, kus tuleb otsustada, kas väide on õige või vale, oleks 4. väide järgmine: *Kõige odavam sõidupilet maksis 2.56 €.*

4. Aprill

Enne luuletuse lugemist tuletage meelde sama autori luuletust „Märts”, milles kirjeldati varakevadist loodust ja ilma (ül 4 ja 6). Õpilasi ärgitatakse rääkima sellest, milliseid muutusi on nad looduses tähele pannud, seejuures võiks õpetaja kirjutada tahvlile märksõnu. Pärast luuletuse analüüsi saab võrrelda õpilaste ja luuletaja tähelepanekuid ja teha kokkuvõtte (ül 6 ja 8). Kokkuvõtte tegemisel (*kevade kirjeldus*) tuleks abiks anda tugisõnu (*õhus tundub kevadet, kaugel küll veel lill ja lind*).

5. Pühade ootel

Ernst Enno luuletus juhatab sisse ülestõusmispühadega seotud temaatika. Lastele võõraid sõnu (*lakk, vakka, sääl*) tuleb eelnevalt selgitada. Vajalik on aktiveerida laste eelteadmisi, arvestades linna- ja maalaste erinevat sotsiaalset kasvukeskkonda. Näiteks teavad lapsed, et poest võib osta mune karpide kaupa. Maalaps võiks teada, et karbitäie munade saamiseks kulub aega, sest kana muneb korraga vaid ühe muna ja sedagi mitte iga päev. Ühte kanapessa munevad mitmed kanad, seetõttu on pesas (vt pildid) mitu muna. Seda teavet tuleb rõhutada ning kujundada hoiakut säästlikuks tarbimiseks. Pärast luuletuse lugemist salvide kaupa tuleb vastata küsimustele (ül 1, 3).

Vajalik on töö keeleliste väljendusvahenditega: leida luuletustest lähedase tähendusega sõnu ja sõnaühendeid ning neid sobivalt asendada (ül 2 ja 4).

6. Kevadpühad

Lugemispala on teabetekst, milles selgitatakse, miks lihavõttepühi nimetatakse kevadpühadeks ja munapühadeks. Eelnevalt võiks meelde tuletada 4. klassis loetut (IV osa lk 5–6) ja kujundada lastes arusaam, et nimetatud pühade tähistamiseks kasutatakse erinevaid nimetusi (*kevadpühad, munapühad, lihavõtted, ülestõusmispühad*). Kalendritest saab vaadata, mis ajale sattuvad pühad käesoleval aastal. Pühade religioosne taust võib jääda lastele võõraks, seega piirduge lühikese seletusega. Lahti tuleks seletada erinevate nimetuste taustad. *Lihavõtted*: vanal ajal söödi vastlapäeval lihatoitu (*seajalgu*) ja pärast seda liha ei söödud – paastuti. Alates munapühadest võis jälle liha süüa, st liha võtta. Rääkida võiks ka paastumise erinevatest tähendustest vanal ajal (*liha söömise keeld*) ja tänapäeval. Ülestõusmis- ja kevadpühade nimetuse selgituseks võiks rääkida looduse ärkamisest (*maapõuest pistavad oma nina välja...*). Analüüsil tuleks tekstist leida kevadet iseloomustavaid lauseid (ül 2 ja 3) ning lauseid, mis kirjeldavad pühadega seotud kombeid (ül 4).

7. Toiduretseptid

Eelnevalt (1. lõik) tuletakse meelde 4. klassis loetud teksti munade keetmisest (IV osa lk 9) ja esitakse loetu kohta küsimusi (*Kumb läheb keetmisel varem kõvaks, kas munavalge või munakollane?*). Järgnevates osades (2, 3, 4) kirjeldatakse selliste toitude valmistamist, mille koostise üks komponent on keedumuna. Teksti ülesehitus järgib toiduretseptide struktuuri: ained, töövahendid, valmistamine, kaunistamine, serveerimine. Selline ülesehitus annab võimaluse erinevaid retsepte omavahel võrrelda (nt *mis aineid on vaja, millega kaunistatakse...*). Töövõteteks on küsimuste abil info leidmine tekstist (ül 3, 5, 6), tegevuste järjestamine (ül 4) ja sõnade asendamine (ül 7). Kui koolis on olemas kodundusklass või õp-peköök, saaks tööõpetuse tundides neid juhendeid kasutades toitu valmistada. Kui õpilased on omatehtud toite maitsnud, võiks neid ärgitada rääkima, kuidas seda toitu valmistati. (*Nii maitsev! Räägi, kuidas tegid munavõid, täidetud mune jne.*)

Nuputamiseks on tööraamatu lõpus täheruut, kust tuleb leida toitude (13) ja jookide (7) nimetused.

8. Lihavõtted Bullerbys

Lugemispalaks on kohandatud tekst A. Lindgreni jutustusest „Bullerby lapsed”. Sissejuhatavas töös on vaja meelde tuletada III osa lugemispala „Oma loom on tore küll”. Meenu- tage lugu sellest, kuidas Bosse endale kana Albertina sai (ül 2), lisaks võib tahvlile joonista- da skeemi või tabeli, millesse märkida Vahetalu lapsed Liisa, Lasse ja Bosse ning lisada veel Olle Lõunatalust ning Anna, Britta ja vanaisa Põhjatalust ja (vt I osa „Vanaisa on hea”). Näiteks:

PÕHJATALU		BULLERBY KÜLA VAHETALU			LÕUNATALU
Anna	Britta	Liisa	Lasse	Bosse	Olle

Vanaisa

4. klassis loetust võiks meenutada kogelmogeli valmistamist (IV osa lk 9). Kokkuvõttvas

osas sobib meenutada pühadekombeid üldse ja loetelust leida, kuidas tähistati munapühi Bullerbys (ül 10). Kokkuvõtliku loona on esitatud Liisa jutustus Bullerby pühadest (ül 11), milles on sisulised vead. Juttu võib uuesti lugeda, asendades allajoonitud sõnad õigetega. Kahe lapse jutustusi (ül 13) tuleb võrrelda originaaltekstiga ja parandada (suuliselt) Priidu juttu. Jutus on liialdatud ase- ja määrsõnadega ning kasutatud ahellauseid. Nuputa-lisas on pala kohta ristsõna (*paiseleht*).

9. Miks kase koor on valge?

Aleks Kaskneeme jutustus on seletusmuistend, mida on õpilaste tarbeks lühendatud ja keeleliselt jõukohastatud. Lugemispala on jaotatud kaheks. Kuna muistendis käsitletav ajastu on lastele võõras, tuleks anda taustteadmisi (*paadiga kalapüük merel, vaese kaluri elu ja toit, maiustuste puudumine*). Seletamist vajavad ka sõnad: *orb, oherdi, pang, punn, kõhumure, peavari, hiirekõrvad*. Kujutluspildi loomiseks saab kasutada esemeid või pildimaterjali (*oherdi, pang*). Kui loodusest veel võtta pole, tuleb eelmisel nädalal kaseoksi vaasi tuua, et siis tunnis hiirekõrvul oksa lastele demonstreerida.

Selle lugemispala juures on rakendatud mitmeid lauseloome töövõtteid: lausete lõpetamine (I osas ül 9 ja 14, II osas ül 8), muutmine (I ül 11), sõnade valik lausesse ja asendamine (I ül 6; II ül 2 ja 6). Tekstilähedast jutustamist toetavad skeemid ja tugisõnad (I ül 15, II ül 9).

10. Kasemahl

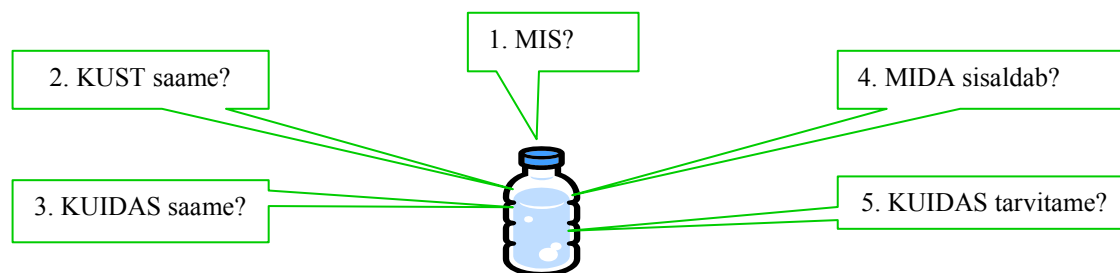
Lugemispalaks on teabetekst kasemahla kogumisest ja kasutamisest, mis on sisuliselt eelneva palaga seotud. Arvata võib, et õpilaste taustteadmised kasemahla kogumisest on lünklikud, seega peaks õpetaja leidma teemakohast infot ja pilte internetist (või võimalusel suunama õpilasi seda otsima).

Enne jutu käsitlemist meenutage muistendit, kuidas Kaie kasemahla kogus ja mis vahendeid selleks vaja oli. Teavet kasemahla kohta sai Mart nii vanaisa käest kui internetist (ül 13). Eelmisest palast on lastele tuttavad sõnad *oherdi, punn, hiirekõrvad*, selles lugemispalal on uued sõnad *tila, renn, soon, tikkama*. Selleks, et näidata, missugune on mahlakogumise tila, võiksid poisid selle tööõpetuse tunnis leppuust valmistada ja lugemistundi näitvahendiks tuua.

Lugemispala juurde kuuluvates ülesannetes keskendutakse teabe leidmisele tekstist küsimuste abil (ül 1, 7, 8, 12) ja mõõtarvude sobitamisele mõõtühikutega (ül 9). Lauseloome ülesanneteks on lausete täiendamine (ül 10 ja 15) ja osalausete sobitamine (ül 3). Kokkuvõtvates ülesannetes tuleb otsustada, mis infot sai Mart kasemahla võtmise kohta (ül 11) ja kust ta teadmisi ammutas (ül 13).

Tööraamatu lõpus on kahe lugemispala (Miks on kase koor valge, Kasemahl) kohta ristsõna (tikkamine).

Teema kokkuvõtteks võib kirjeldada kasemahla saamist skeemi abil:

11. Paiseleht

Lugemispala koosneb kahest sisuliselt seotud tekstist, millest esimene on teabetekst, teine aga muinasjutt. Paiseleht on väga levinud taim, kuid nende õisi ajavad lapsed tihti segi võilille õitega. Eelnevalt on paiselehte mainitud lugemispalas Kevadpühad.

I osa kokkuvõtteks saab kinnistada koduloos õpitud (*taime osad*), tuleb kirjeldada paiselehe õit, vart ja lehte (ül 3). Selleks on vaja teksti abil täita skeemil olevad lüngad ja saadud sõnaühendiga lauseid moodustada. Ülesandes 4 tuleb liigsed sõnad maha tõmmata ja lugeda tekst uuesti.

Teist osa tuleb käsitleda kui muinasjuttu, lugeda seda kahekõnena ja arutleda, mis selles loos on muinasjutulist, mis tõsielus esinevat. Seda osa on võimalik tekstilähedaselt jutustada, abiks on allajoonitud sõnaühendid (ül 9) ja kahe jutukese võrdlemine (ül 10). Tähelepanu tuleb juhtida asesõnaderohkele jutustusele, seda tuleb koos õpilastega analüüsida, parandada ja täiendada.

Tööraamatu lõpus on tähtede ringipaigutamist vajav ülesanne kevadlilledest.

12. Ei taha, kuid peab

Lugemispala Mardi inglise keele õppimise raskustest sisaldab palju otsekõnet, ning eeldab pala analüüsi dialoogi käsitlemise malli järgi. Seda tööd hõlbustavad lõigu lõpul antud küsimused ja Miku ja Mari arutelu jätkamine (ül 5, 12 ja 17). Tähelepanu tuleb pöörata dialoogi saatelausetele ja rääkimist väljendavatele sõnadele ja sõnaühenditele (ül 3, 9, 15). Dialoogi lugemisel joonida või markeerida eri värvidega otsekõne (ül 4, 10, 16) ja harjutada ilmekat lugemist osalistega.

Käsitletav teema pakub ainet arutlusteks ja annab võimaluse seostada laste kogemustega (*õpilaste kohustused, soovid, vajadused, õppetöös ette tulevad õppimisega seotud probleemid: käegalöömine, raskustele allavandumine, kevadväsimus jms*). Õpilased saavad jätkata Miku ja Mari arutlusi antud teemal (ül 5, 12, 17, 18), arutelu käigus peaks selguma selle lugemispala peamõte, mille õpetaja koos õpilastega sõnastab ja kirjutab tahvlile.

13. Kuidas kukk maja ehitas

Õpetliku sisuga muinasjutt, mille tegelasteks on loomad. Muinasjutt kui kirjanduslik žanr on õpilastele tuttav, nende teadmistele toetudes tuleb täpsustada, mis on antud loos muinasjutulist. Kokkuvõtvas arutelus selgub pala peamõte ja seda tuleks seostada analoogsete situatsioonidega inimeste, sh õpilaste elus. Lugemispala käsitlust võiks alustada vestlusest,

keskendudes töö planeerimisele ja kava elluviimisele (*projekti või plaani tegemine, kavandatu rakendamine*). Ülesannetes on tähelepanu pööratud tööle lausega (küsilausete moodustamine, sõnade sobitamine, lausete lõpetamine ja täiendamine). Tekstilähedast jutustamist toetavad tekstis allajoonitavad tugisõnad (ül 4, 8, 14 ja 19), suulise pildi maalimine (ül 5,10, 15 ja 20), skeem iga lõigu lõpul (*SOOV – TEGEVUS – TULEMUS*).

Kahe õpilase töid (ül 25) tuleb käsitleda nii, et need on jutustatud kellelegi, kes pole seda muinasjuttu varem kuulnud. Arutleda saab selle üle, kuidas kuulaja Meelisest ja Liinast aru sai. Järgnevalt parandatakse ja pealkirjastatakse esitatud jutud. Jutustamise mitmekesistamiseks võib kasutada tekstilähedast valikjutustamist (*kuke ja kotka tegevus 1. 2 ja 3. päeval*), selleks sobivad skeemid on osade lõpul (ül 6, 11, 16). Palast kokkuvõtte tegemiseks ja hinnangu andmiseks tuleb lisaks suulisele arutlusele valida tegelasi iseloomustavaid omadussõnu (ül 22) ja pala peamõtet kandev vanasõna (ül 23).

14. Priidu Kiidukukk

Ralf Parve luuletus haakub eelmise muinasjutu temaga (*kiitlemine*) ja annab võimaluse loomamuinasjutu sündmustikku üle kanda laste ellu. Taas on võimalus arutleda selle üle, mis antud luuletuses on reaalses elus toimuv, mis muinasjutuline. Luuletus on jaotatud kaheks osaks, õpetajal tuleb enne käsitlema asumist see tervikuna ette lugeda. Tekstist arusaamiseks on vajalik selgitada allajoonitud sõnu ja sõnaühendeid ja kasutada neid lausetes. Lisaks küsimuste moodustamise (ül 2, 12), sõnavaralise töö ülesannetele (ül 8), saab luuletuse põhjal koostada kaks jutukest: „Kuidas Priidu õe nukku parandas” (ül 3) ja „Kuidas Priidu laeva meisterdas” (ül 9). Luuletusest saab teha kokkuvõtte eelmise muinasjutu käsitlusest tuttava skeemi abil (ül 6 ja 13).

Kahe pala (Kuidas kukk..., Priidu Kiidukukk) kokkuvõtteks sobib lahendada tööraamatu lõpul olev ristsõna (*kiidukukk*).

15. Kevad

Heljo Männi luuletus maikuust annab teavet muutustest võrreldes märtsi ja aprillikuu loodusega (J. Oro luuletused Märts ja Aprill). Enne luuletuse lugemist võiks luua vastava meeleolu, kuulata sobilikku muusikat, vaadata filmi või fotosid. Õpilasi saab suunata vestlusele, mida lapsed on maikuus ümbritsevas looduses tähele pannud (*ilmad, linnud, lilled jne*). Pärast luuletuse käsitlemist tuletada laste nende tähelepanekuid meelde (kasutada kirjalikke märkmeid) ja uurida skeemi (ül 6). Luuletuse analüüsil on oluline pöörata tähelepanu tekstis esinevatele keelelistele väljenditele (ül 1, 3, 4) ning leida, mis neist ei sobi sisuga. Analüüsida võiks, mida saime teada luuletusest, mis oli teada oma kogemustest; mis langes kokku, mida saime lisaks teada. Salmide sisu mõistmist ja analüüsi toetavad küsimused (ül 2, 3, 5).

Nutikamatele peadele on tööraamatu lõpus teksti peidetud 10 kevadlille nimetust.

16. Palju ei olegi vaja

Luuletus on mõeldud emadepäevaks (mai teine pühapäev) ja seda sobib ette kanda emadepäeva peol või klassiõhtul. Lisaks luuletusele võib jutustada emast ja vanaemast ning sellest, kuidas lapsed saavad neile rõõmu valmistada. Jutustuse koostamist lihtsustab laste poolt pakutud märksõnade kirjutamine tahvlile, kasutada saab ülesannetes 1 ja 2 esinenud väljendeid. Lisaks sõnavaralisel tööle (ül 1) on luuletuse sisu kokkuvõttev harjutus (ül 2).

17. Kas Mardi ema hakkab kirjakandjaks?

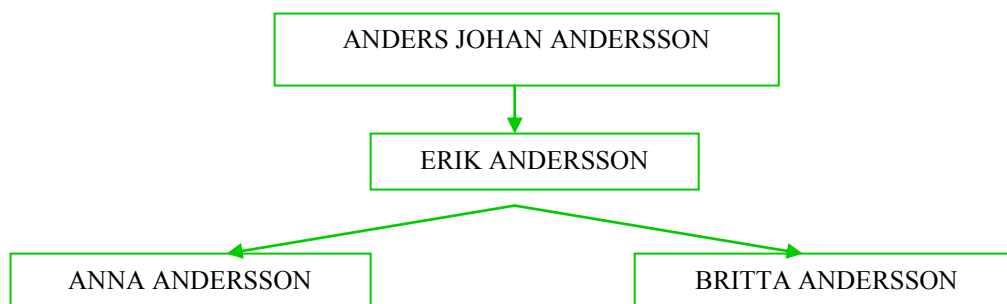
Lugemispalaks on teabetekst, millesse kuulub ka töökuulutus. Selle teksti üheks eesmärgiks on funktsionaalse lugemisoskuse arendamine. Lisaks lugemispalale on huvi korral võimalik lugeda reklaamlehte kirjakandaja töövahendist ja leida pildilt kirjelduse põhjal jalgratta osad.

Pala juurde kuuluva küsimustiku (ül 5) täitmisel on vaja õpetaja abi, sest tekstis sellekohane info puudub. Sobiva valiku tegemisel (2 vastust) kuulake eelkõige õpilaste endi arvamusi ja koos tehke sobiv valik. Ka pealkirjas sisalduv küsimus jääb esialgu vastuseta (selgub ülejäärmises palas), lapsed võivad oletada, kas Mardi ema võttis pakutud töö vastu või mitte.

Õpetajal tuleks teha parandus töökuulutusse ja asenda kroonides pakutav töötasu (5000–6000) eurodega: 320–380 €.

18. Bullerby vanaisa sai 80-aastaseks

Eeltööna tuletada meelde, mida varem on teada saadud Bullerby vanaisast (ül 4 ja 5). Analoogselt Mardi suguvõsa käsitlemisele, võiks tahvlile tekitada skeemi ja esitada küsimusi (*Kelle laps on Erik? Kes on Eriku lapsed? Kes on Anders Johan Anderssoni lapselapsed? Kelle vanaisa... jne*).

Pärast pala lugemist saab otsustada, mis teavet vanaisast juurde saadi (ül 6). Kindlasti oleks vaja teadvustada vanaisa vanus – 80 aastat (*tegevused, tervis, mured...*) ja esitada arulemiseks küsimus: *Millest annavad tunnistust vanaisale saadetud kirjad ja lilled?* Soovitav on vaadata vanaisa sünnipäeva tähistamist filmis „Bullerby lapsed”. Meelde tuletades Mardi sünnipäeva (II osa 8. teema) saab võrrelda noore ja vana inimese sünnipäeva. Tööülesannetest kuuluvad selle pala juurde veel küsisõnade abil küsilausete moodustamine (ül 1) ja kokkuvõtte tegemine, selleks tuleb sobitada algvormis sõnad lausesse (ül 2).

19. Suveplaanid

Kaks viimast tööraamatu lugemispala on seotud eesootava suvepuhkusega. Häälestavas osas saavad õpilased vestelda nii varasemate vaheaegade veetmisest kui ka oma suveplaanidest. Vestluse kujundamisel on abistavaks töövõtteks märksõnade kirjutamine tahvlile. Pala juurde kuuluvad ka töökuulutused (ül 15), mille hulgast saab valida (ül 16, 17) Mardi (*või endale*) sobiva töö. Töökuulutustes tuleks asendada tunnitasad europalgaga. Nii pakuks Silvi Lepik muruniitjale tunnitasuks 4 € ja OÜ Kasesalu Haljastuse tunnimäär võiks olla 4–6 €.

Lisaks traditsioonilistele ülesannetele on 8. ülesandes tarvis täita teksti põhjal lüngad nädalapäevade nimetustega ja otsustada, mitu päeva puhkas pere saarel sel aastal. Tähelepanu võiks juhtida 2. ülesande puhul algvormis olevate sõnade valikule. Antud sõnu tuleb

kasutada muutevormis ja sõnade valik lähtub teksti sisust (*laev/paat, pliit/lõke*).

20. Suvesaar

Lugemispala jätkab eelmist teemat ning keskendub Mardi eelmise suve muljetele. Sissejuhatavast osast saame teada, et Mart jutustas loo meie- või mina-vormis, aga tähele tuleks panna, et edasistes ülesannetes on kasutusel 3. pööre. Lugemispala juurde kuulub Kitselaiu plaan, mis aitab ette kujutada saare loodust ja selle objekte. Seda plaani saab lugemise käigus täiendada (ül 5, 10) ja kasutada jutustamisel (ül 6, 11). Tekstilähedase jutustamise toetamiseks on kavapunktid ja selle juurde kuuluvad küsimused ja tugisõnad. (ül 11).

Tööraamatu lõpus on viimase osa nuputamisesanded ja nelja tööraamatut hõlmav kokkuvõte „**Meenutame loetud jutte**”.

Soovitav kirjandus õpetajale

Bogens, A. *Mänge eesti keele osaoskuste arendamiseks*. Ilo, 2008.

Haamer, E. *Mõningaid meetodeid luuletuse päheõppimisel*. Eripedagoogika. Eesti Eripedagoogide Liit, oktoober, 1997, lk. 28–31.

Hage, M. *Kõnelema!* Koolibri, 1994.

Jürimäe, M. *Lugema õpetamise metoodika*. Kännimees, 2003.

Karlep, K. *Emakeele abiõpe I Üldküsimumused*. Tartu Ülikooli Kirjastus, 1999.

Karlep, K. *Kõnearendus. Emakeele abiõpe II*. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003.

Karlep, K. *Mis on muuteoperatsioonid?* Eripedagoogika. Logopeedia ja emakeel 2. Eesti Eripedagoogide Liit, 2000, lk.20–23.

Karlep, K. *Psühholingvistika ja emakeeleõpetus*. Tartu Ülikooli Kirjastus, 1998.

Kaukvere, E. *Rahvaluule*. Töölehed I ja II kooliastme emakeeletundi. Ilo, 2009.

Koitjärv, T. *Lahe lugeda, mõnus mõtelda II*. Harjutusi funktsionaalse lugemisoskuse arendamiseks I ja II kooliastmes. Ilo, 2009.

Koitjärv, T.; Semenov, S. *Lahe lugeda, mõnus mõtelda*. Harjutusi funktsionaalse lugemisoskuse arendamiseks algklassidele. Ilo, 2008.

Kubri, K.; Simmerman, T. *Lustakas lugemik*. Teadliku lugemisoskuse arendamise ülesanded 1. ja 2. klassile. Koolibri, 2008.

Kuus, V. *Muinasjutustamise tund*. Koolibri, 2008.

Kõverjalg, K. *Tavakooli V–IX klassi õpilaste lugemis- ja kirjutamisoskused*. Töid eripedagoogikast XIV. Tartu Ülikooli Kirjastus, 1996, lk. 125–134.

Kärtner, P. *Keeleõpetaja metoodikavihikud* (kuulamisoskuse, kirjutamisoskuse, lugemisoskuse, kõnelemisoskuse arendamine, grammatika õpetamine) Tea, 2000.

Leiwo, M. *Lapse keeleline areng*. Tallinna Pedagoogikaülikool, 1993.

Lerkkanen, M-K. *Lugema õppimine ja õpetamine alus- ja algõpetuses*. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2007.

Mikk, J. *Textbook: Research and Writing*. Frankfurt am Main; Berlin; Bruxelles; New York; Oxford; Wien: Lang, 2000.

Muinasjutumaias. Koostajad: E. Veering, E. Kukk. Argo, 2004.

- Muru, E.** *100 teksti*. Sõnavara laiendamise harjutusi venekeelsele koolile. Avita, 2001.
- Mätlik, E.; Piht, S.** *Õppemänge*. Õpetajalt õpetajale. Ilo, 2007.
- Pajupuu, H., Reins, P.** *Eesti keele harjutustest*. Algtase ja muukeelne põhikool. Tallinn, 2001.
- Plado, K.** „*Karid*” ja abi nende ületamiseks ümberjutustuse kirjutamisel. Eripedagoogika 30. Logopeedia ja emakeel. Eesti Eripedagoogide Liit, 2008, lk 5–9.
- Plado, K.** *Mida teha, et kirjeldada?* Eripedagoogika oktoober, 2003. Eesti Eripedagoogide Liit, lk 34–41.
- Plado, K., Sunts, K.** *Tööetapid ja -võtted ümberjutustuse käsitlemisel*. Eripedagoogika 30. Logopeedia ja emakeel. Eesti Eripedagoogide Liit, 2008, lk 13–51.
- Puusaag, A.** *Muinasjutuvihik*. Töölehed muinasjuttude käsitlemiseks I ja II kooliastmes. Ilo, 2009.
- Saarso, K.** *Sõnavara õpetamine*. Keeleõpetaja metoodikavihik. Tea, 2001.
- Sunts, K.** *Metoodilisi m(v)õtteid ühe lugemispala käsitlemisel*. Eripedagoogika. Logopeedia ja emakeel 2. Eesti Eripedagoogide Liit, 2000, lk.33–42.
- Sunts, K.** *Vahendatud tekstiloome ehk kuidas lapsi jutustama õpetada*. Eripedagoogika. Logopeedia ja emakeel 3. Eesti Eripedagoogide Liit, 2002, lk 42–50.
- Tatarintseva, A.** *Suhtleme eesti keeles*. Kõnearenduse harjutused vene õppekeelega kooli 4.–5. klassile. Ilo, 2008.
- Tuulik, M.** *Sõnavaraline töö emakeele tunnis*. Tallinn, 1990.
- Veskiväli, I** *Mõtlemiseks ja mõistmiseks* (2 osa). Ilo, 2003.
- Voltein, E.** *Emakeele õpetamise metoodika*. Tartu Õpetajate Seminar, 1995.
- Õim, H.** *Tekst ja selle mõistmine*. Eesti keele grammatika probleeme. TRÜ toimetised. Vihik 574. Tartu, 1981, lk.106–122.
- Õim, H.; Koit, M.** *Mõtlemine ja selle mõjutamine tavakujutlustes. Kommunikatiivsed strateegiad*. Akadeemia, 1, 1994, lk.25–45.

<http://www.ut.ee/curriculum/LOK>

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12743986>